

Ivars Austers, Marija Golubeva,
Maksims Kovaļenko, Ieva Strode

DAUDZVEIDĪBA IENĀK LATVIEŠU SKOLĀS

Mazākumtautību bērnu integrācija
latviešu skolu vidusskolas klasēs

Rīga, 2006

UDK 373.5
Da 837

SABIEDRISKĀS POLITIKAS CENTRS **PROVIDUS**

SOROSA
FONDS
LATVIJA

Pētījuma sākotnējais posms sagatavots ar Sorosa fonda Latvija finansiālu atbalstu.

Pētījuma otrais posms sagatavots ar Sabiedrības integrācijas fonda un Eiropas Savienības atbalstu.

Par faktu precizitāti atbild autore.

Autore izsaka pateicību PROVIDUS direktores asistentei Lindai Curikai.

Izdevums latviešu un krievu valodā pieejams internetā: www.politika.lv

Māksliniece Daiga Jēkabsone

Redaktore Ieva Janaite

ISBN 9984-792-14-5

© Ivars Austers, Marija Golubeva,
Maksims Kovaļenko, Ieva Strode, teksts, 2006
© Sabiedriskās politikas centrs PROVIDUS,
teksts, 2006

SATURS

Ievads	5
I. SKOLOTĀJI	10
1.1. Pamatdati par skolotājiem	10
1.2. Skolotāju attieksme un pārlicība	12
1.3. Skolotāju sagatavotība darbam ar etniski un lingvistiski neviendabīgu klasi	16
II. SKOLĒNI	18
2.1. Skolēnu pamatdati	18
2.2. Mazākumtautību skolēnu integrācija latviešu skolās un attiecības klasē	23
2.3. Skolēnu akadēmiskie panākumi	37
2.4. Minoritātes skolēnu ģimene un motivācija	40
2.5. Latviešu valodas apguve un faktori, kas to sekmē	43
2.6. Kultūras vide un skolēnu intereses: latviešu skolas vidusskolas klases	45
Secinājumi	48
Ieteikumi	49
Izmantotās literatūras saraksts	52

IEVADS

Latvijas skolas joprojām ir diezgan tālu no modeļa, kas paredz pāreju uz lielāku latviešu mācībvalodas proporciju mazākumtautību skolās; no tādas vispārējās izglītības sistēmas veidošanas, kur skolas nereproducē sabiedrības etnisko dalīšanu, bet veicina saliedētību daudzveidībā. Latvijas skolu mantotā etniskā nošķirtība nav nolemtības izpausme, ko nevar mainīt. Bet pašlaik izglītības politikas ieviešējiem trūkst būtiskas informācijas, lai identificētu tās jomas, kur pastāvošās struktūras pretestība pakāpeniskajai nošķirtības pārvarēšanai ir īpaši izteikta. Sniegt detalizētāku informāciju par to, kā notiek mazākumtautību skolēnu integrācija latviešu skolu vidusskolas klasēs, ir šā pētījuma mērķis.

Pētījuma autori definē iekļaušanu kā pretstatu norobežošanai, un pētījuma teorētiskais pamatojums izriet no pieņēmuma, ka gadījumos, ja izglītojamo mērķa grupa ir sociāli vai etniski neviendabīga, diferencēta pieceja var būt pamatota un pat nepieciešama, tomēr norobežojoša un nevienlīdzīga pieceja nav pieļaujama. Ar integrāciju autori saprot gan izglītības darbinieku un izglītības politikas veidotāju virzītus procesus, gan neformālus procesus, kas notiek skolā un kuru dalībnieki ir gan skolēni un skolotāji, gan skolas darbinieki, kas nav tieši iesaistīti mācību procesā, kā arī skolas vadība un skolēnu vecāki.

Pētījuma gaitā tika izvērtēta latviešu skolu spēja nodrošināt saviem audzēkņiem, neatkarīgi no viņu etniskās izcelsmes un dzimtās valodas, vienādas iespējas individuālai attīstībai un izglītībai. Tika apzinātas jaunas iespējas starpkultūru kompetences attīstībai jauktajās klasēs un sabiedrības integrācijai “no apakšas”.

Pētījuma uzdevumi:

1. Izpētīt minoritāšu skolēnu stāvokli latviešu skolu vidusskolas klasēs (attiecīme pret akadēmiskām vai lingvistiskām grūtībām, valodas prasme, iekļaušanās klasē, attiecības ar lielāko daļu skolēnu un skolotāju).
2. Noskaidrot šķēršļus, kas varētu traucēt minoritāšu bērnu iekļaušanos latviešu skolās.
3. Izzināt, kāda ir skolotāju un skolēnu parasti izmantotā kontaktēšanās ar mazākumtautību pārstāvjiem taktika (integrācija, asimilācija, nodalīšanās vai

marginalizācija). Svarīgi arī noskaidrot, ko šajā sakarā vēlas panākt paši cittauniešu pārstāvji skolā.

4. Noskaidrot, vai skolas vadība un skolotāji izprot, ka ir nepieciešamas mācību darba organizācijas/institucionālās kultūras izmaiņas, lai notiktu pilnvērtīga minoritāšu skolēnu iekļaušana vidusskolā.
5. Piedāvāt veidus, kā samazināt šķēršļus, kas varētu traucēt cittauniešu bērniem iekļauties latviešu skolās, un kā padarīt skolu atvērtāku pret sabiedrībā pieaugošo dažādību.

Pētījums sastāv no kvantitatīvās un kvalitatīvās daļas. Intervijas un fokusgrupas trīs latviešu skolās notika 2005. gada pavasarī. Skolotāju un skolēnu aptaujas notika 2006. gada janvārī – martā.

Pētījuma kvalitatīvās daļas īss apraksts

Pētījuma kvalitatīvajai daļai tika izraudzītas trīs skolas (viena Rīgā, viena citā Latvijas pilsētā un viena lauku skola).

Kvalitatīvā pētījuma empīriskā daļa sastāv no četrām daļām:

- 1) atbildīgo skolas amatpersonu intervijas (viena katrā skolā);
- 2) skolas darbinieku, kas nav ne skolotāji, ne administrācijas pārstāvji (piemēram, ēdnīcas darbinieki), intervēšana (viens katrā skolā);
- 3) skolēnu intervēšana – katrā skolā (vidusskolā) divi latviešu skolēni un viens skolēns, kam dzimtā valoda nav latviešu;
- 4) skolēnu fokusgrupas, lai noskaidrotu, kādos apstākļos un kādās situācijās skolēni ir mazāk tendēti izmantot nodalošo *mēs/viņi* kategoriju pretstatā iekļaujošajai *mēs* kategorijai.

Interviju mērķis bija rast atbildes uz šādiem jautājumiem:

- Vai pastāv atšķirība starp latviešu un cittauniešu skolēniem? Ja pastāv, tad kāda un kāpēc? Kur meklējami atšķirību cēloņi?
- Kāda ir attieksme pret cittauniešiem, kas mācās skolā? Tas ir, skolotāju, citu skolēnu, vecāku, skolas darbinieku attieksme. Vieni un tie paši jautājumi tiek uzdoti visu grupu pārstāvjiem.
- Noskaidrot, kādi ir skolā valdošie aizspriedumi un negatīvie stereotipi par cittauniešu pārstāvjiem.
- Noskaidrot, kāda ir skolotāju un skolēnu parasti izmantotā kontaktēšanās taktika ar mazākumtautību pārstāvjiem (integrācija, asimilācija, nodalīšanās

vai marginalizācija). Svarīgi arī noskaidrot, ko, pēc intervējamo domām, šajā sakarā skolā vēlas sasniegt paši cittautiešu pārstāvji.

- Vai skolotājiem (tikai skolotājiem) ir bijusi metodiskā sagatavotība darbam ar cittautiešu pārstāvjiem? Ja ir, tad kāda?
- Vai būtu jāiesaista vecāki (neatkarīgi no tautības)? Ja būtu, tad kādā veidā?
- Vai cittautiešu vecāki piedalās skolas dzīvē?
- Vai cittautiešu bērni skolā ir pozitīvi vērtējams “resurss” vai traucēklis? Kam un kā tie var traucēt?

Pētījuma kvantitatīvās daļas īss apraksts

Pētījuma gaitā līdztekus tika veiktas divas aptaujas divām mērķgrupām:

- skolēni skolās ar latviešu mācību valodu, kuru klasēs mācās citu tautību pārstāvji;
- skolotāji šajās klasēs.

Kopumā tika aptaujāti 882 skolēni un 391 skolotājs. Metode – anketēšana. Aptaujas izvēles modelis tika izstrādāts, izmantojot IZM statistikas datus un informāciju par skolām. No skolu saraksta, ievērojot reģionālo dalījumu, tika nejauši izraudzītas skolas, kuras apzvanot tika izveidota datu bāze par klasēm, kas atbilst izvirzītajiem kritērijiem (klasē mācās vismaz 2 skolēni – citu tautību pārstāvji).

Izmantojot iegūto datu bāzi, tika nejauši izraudzītas klases, kuras iekļāva izlasē.

Pirms pētījuma tika veikta darbības mērķuzdevumu noteikšana.

Teorētiskais pamatojums

Pamata priekšnosacījums, lai multietniskās sabiedrības nacionālajā izglītības sistēmā veiksmīgi noritētu etniskās integrācijas procesi un attīstītos dažādības atzišana, ir sistēmas virzība uz iepriekš pastāvējušās skolu segregācijas seku pārvarēšanu. Jēdziens ‘desegregācija’ radās ASV Pilsonisko tiesību kustības laikā, un sākotnēji to attiecināja uz visiem pasākumiem, kas tika veikti, lai pārvarētu skolu rasistisko segregāciju.¹ Kopš 20. gs. 70. gadiem arī Izraēla ir lietojusi šo jēdzienu, lai pārvarētu

¹ Stave, S. A. *Achieving Racial balance. Case Studies of Contemporary School Desegregation*, Contributions to the Study of Education, Number 65, 1995.

etnisko segregāciju arābu un ebreju skolās.² Katrā no gadījumiem varas attiecības starp noteiktas sabiedrības rases vai etniskajām grupām ir atšķirīgas, tāpat kā šajās valstīs atšķiras veicamie sociālie un politiskie pārkārtojumi, tomēr visos gadījumos daži mainīgie lielumi ir būtiski, lai saprastu skolu mantotās nošķirtības pārvarēšanas perspektīvas.

Nevienā no Latvijas izglītības politikas dokumentiem mantotā skolēnu nošķiršana, balstoties uz atšķirīgu etnisko/valodas grupu, nav atzīta par problēmu *per se*. Tomēr pastāvošā prakse izglītēt skolēnus no latviešu ģimenēm (vai vismaz no ģimenēm, kurās latviešu valoda ir dzimtā valoda) nošķirti no skolēniem, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda, ir Latvijas sabiedrības realitāte. Attiecīgo skolu institucionālo kultūru pašos pamatos ietekmē vēsturē sakņojusies nošķirtība, kas tika uzturēta padomju laikā un kurai bija dažas paralēles ar skolu sistēmu pirmskara neatkarīgajā Latvijā.

Ņemot vērā, ka kopš 20. gs. 90. gadu vidus Izglītības un zinātnes ministrijas mērķis bijis izveidot vienotu vispārējās izglītības sistēmu, ir svarīgi redzēt, cik lielā mērā šī politika bijusi veiksmīga, pārvarot skolu reālo etnisko nošķirtību, kas bija padomju mantojuma daļa.

Kā uzskata pētnieki Amirs un Šarans, cenšoties pārvarēt skolu sistēmas iepriekšējo segregāciju, ir jāņem vērā virkne mainīgo lielumu. Tie ir *struktūras mainīgie lielumi, lomu uzvedības mainīgie lielumi, attieksmes mainīgie lielumi un mainīgie lielumi, kas saistās ar mērķiem un vērtībām*.³

Latvijas situācijā **struktūras mainīgie lielumi** ir samērā skaidri. Likumi un noteikumi attiecībā uz skolām Latvijā tās nesadala etniskajās kategorijās, tieši pretēji, juridiskie dokumenti runā par skolām, kas ievieš pamatizglītības vai vidusskolas dažādas programmas. Dažādiem mācību priekšmetiem mazākumtautību programmā veltītais stundu skaits atšķiras no vispārējās programmas, tomēr pašos pamatos dažādu programmu mācību saturs ir vienāds, izņemot dzimtajai valodai un literatūrai veltīto stundu skaitu mazākumtautību programmā. Tāpēc būtu taisnīgi teikt, ka strukturāli Latvijas skolas pamatā ir desegregētas. Tomēr vēsturiski nostiprinājies uzskats par tīri "latviešu" skolām vai tīri "krievu" skolām sabiedrībā joprojām ir dzīvs.

Lomu uzvedības mainīgie lielumi skolā var atšķirties atkarībā no kultūras konteksta. Varētu apgalvot, ka "latviešu" un "krievu" skolām Latvijā institucionālā kultūra būtībā neatšķiras līdzīga vēsturiska konteksta dēļ vairāk nekā pēdējo piecdesmit

² Amir, Y. and S. Sharan (eds.). *School Desegregation: Cross-cultural Perspectives*, Lawrence Erlbaum: Hillsdale, 1984.

³ Amir and Sharan. *School Desegregation*. Chapter 6.

gadu laikā, kad padomju skolas hierarhiski autoritārais mācīšanas modelis paredzēja vairāk vai mazāk pasīvu skolēnu lomu. Tomēr trūkst sistemātisku antropoloģisku pētījumu par pašreizējo lomu uzvedību skolās Latvijā, kas ļautu izdarīt pamatotus secinājumus par iespējamajiem šķēršļiem, ko rada atšķirīga izpratne par skolēnu un skolotāju lomām skolā. Viens no lomu uzvedības aspektiem, kas ietekmē skolēnu un skolotāju attiecības izglītības procesā, neatkarīgi no mācību valodas, ir sociālās izziņas struktūras, kas paaudzei, kura apmeklējusi skolu padomju laikā, atšķiras no mūsdienu skolēnu paaudzes.

Arī attieksmes mainīgie lielumi nav pietiekami pamatīgi pētīti. Publikācijas presē rosina domāt, ka sākotnēji sabiedrībā reakcija uz domu par skolu reālo desegregāciju var būt diezgan negatīva. Tāpēc ir īpaši svarīgi izpētīt reālo situāciju, kādā atrodas minoritātes skolēni latviešu skolās – viņu pašu, to skolotāju un klasesbiedru uzskatus par integrācijas procesiem latviešu skolā, kā arī to subjektīvo labklājību. Ne mazāk svarīga ir minoritātes skolēnu un viņu vecāku motivācija, izvēloties latviešu skolas.

Subjektīvās labklājības noteikšanai šajā pētījumā izmantota Rifas (Ryff, 1989) subjektīvās labklājības mērījumu skala. Pētījuma vajadzībām tika radīta īsa versija psiholoģiskās labsajūtas skalai. Tās mērķis bija noteikt divas labsajūtas dimensijas: sociālo un emocionālo labsajūtu.

Ar mērķiem un vērtībām saistītie mainīgie lielumi ir pozitīvi politikas dokumentu līmenī. Tā Valsts programma “Sabiedrības integrācija Latvijā” norāda, ka “sabiedrības integrācija nozīmē iespēju paplašināšanos un savstarpēju bagātināšanos. Zināt vairākas valodas ir labāk, nekā zināt tikai vienu. Iepazīt vairākas kultūrvides ir perspektīvāk, nekā norobežoties tikai vienā kultūrvidē. Integrācijas procesā notiek kopīgu vērtību, zināšanu un interešu nostiprināšanās individuālajā līmenī un visā sabiedrībā kopumā.”⁴ Tanī pašā laikā eksperti pauduši savas bažas par dažu izglītotāju nacionālistisko attieksmi, it īpaši centienos, kas vērsti uz patriotisko audzināšanu.⁵

Skolotāju un skolēnu attieksmi pret integrācijas jautājumiem, pret minoritāšu klātbūtni un lomu sabiedrībā, kā arī pret minoritātes vai vairākuma jūtas aizskarošu uzvedību (nacionālisma izpausmēm) var noskaidrot ar interviju un aptauju palīdzību.

Latvijas gadījumā Amira un Šarana desegregācijas modeli būtu vērts papildināt ar piekto mainīgo lielumu grupu – **valodas mainīgie lielumi**, ņemot vērā valodas

⁴ Valsts programma “Sabiedrības integrācija Latvijā”. Priekšvārds.

⁵ I. Pāvula, diskusijā *Starpkultūru izglītība: jāizlien no segas apakšas*. <http://www.politika.lv/index.php?id=6068> Pēdējo reizi sk. 08.06.2006.

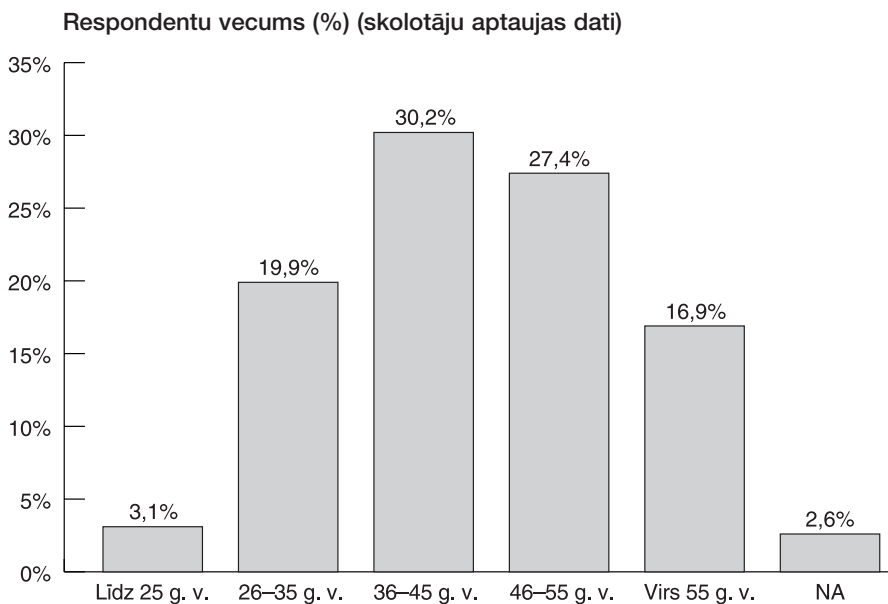
centrālo lomu integrācijas procesos un izglītības politikā. Nepieciešams apzināt, cik lielā mērā minoritātes skolēnu latviešu valodas prasmes līmenis ietekmē viņu akadēmiskās sekmes un mācību procesu latviešu skolās, – un kā to uztver skolotāji un paši skolēni. Ir svarīgi arī, kādās valodās notiek komunikācija jauktajās klasēs un kā valodas vide ārpus skolas ietekmē integrācijas procesus skolā.

I. SKOLOTĀJI

1. 1. Pamatdati par skolotājiem

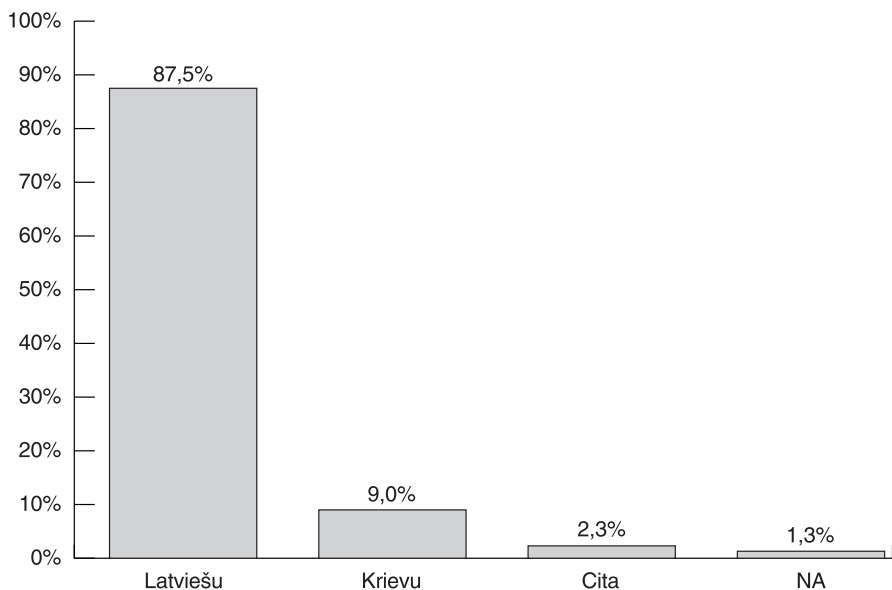
Aptaujā piedalījās 391 skolotājs, no tiem 14,3 % vīrieši un 84,9 % sievietes (0,8% skolotāju uz jautājumu par dzimumu neatbildēja).

Aptaujāto skolotāju vecumu var redzēt diagrammā. Lielākā daļa skolotāju ir vecumā starp 36 un 55 gadiem.

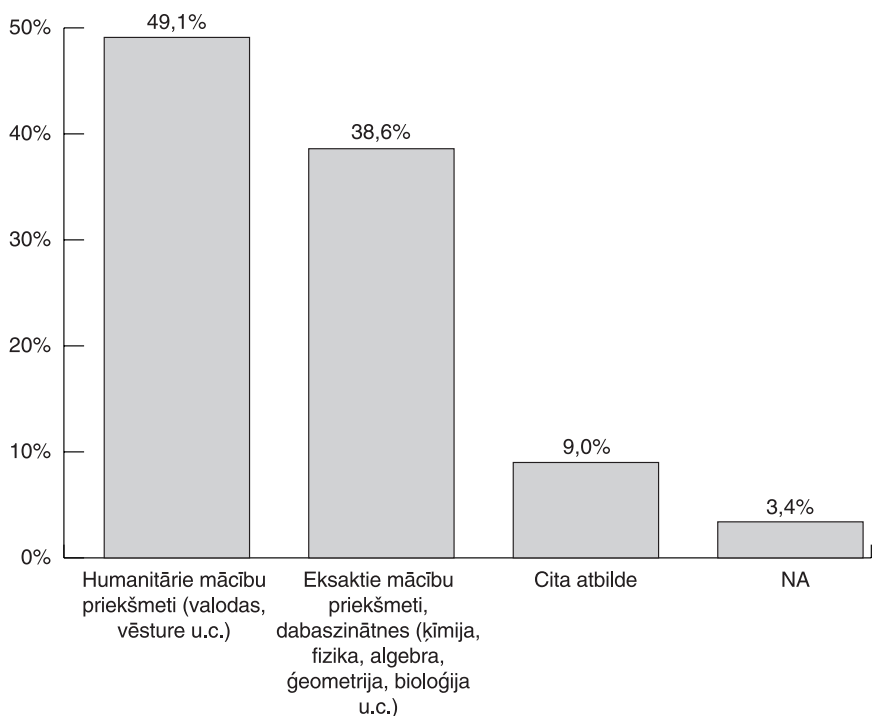
Salīdzinājumā ar skolēniem, aptaujāto skolotāju procents, kuriem dzimtā valoda nav latviešu, ir mazāks (11,3% skolotāju un 19,3% skolēnu), taču šis procents gandrīz sakrīt ar to skolotāju procentu, kas uz jautājumu par tautību atbildēja 'krievu' vai 'cita' (10,5%).

Respondenta dzimtā valoda (%) (skolotāju aptaujas dati)

Aptaujātie skolotāji pārstāv visas vidusskolas priekšmetu grupas.

Mācību priekšmets, ko pasniedz respondents (%) (skolotāju aptaujas dati)

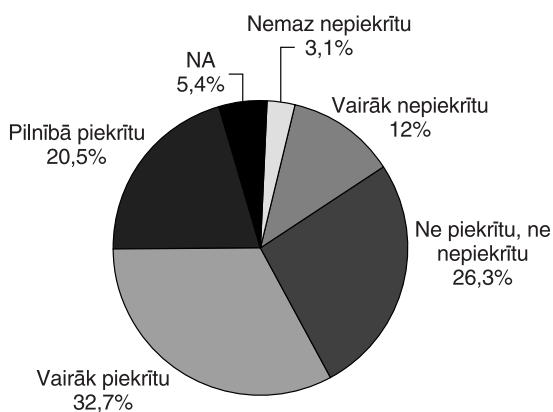

1.2. Skolotāju attieksme un pārliecība

Skolotāju pārliecība par savām spējām strādāt ar lingvistiski un etniski neviendabīgu auditoriju

Atbildot uz jautājumu “Cik lielā mērā esmu kompetents darbam ar cittautību skolēniem?” (atbildes 5 punktu skalā), aritmētiski vidējā atbilde bija 3,59 punkti (standartnovirze = 1,06), kas ir tikai mazliet virs vērtējuma skalas viduspunkta. Tas nozīmē, ka aptaujātie skolotāji savu kompetenci un prasmes darbā ar cittautību skolēniem vērtē kopumā kā viduvējas, t. i., tādas, kuras būtu iespējams uzlabot. Subjektīvo savas kompetences vērtējumu nebija ietekmējis ne tas, kādus mācību priekšmetus skolotāji pasniedz, ne skolotāju vecums (izglītošanās laiks), ne kāds cits mērītais demogrāfiskais lielums.

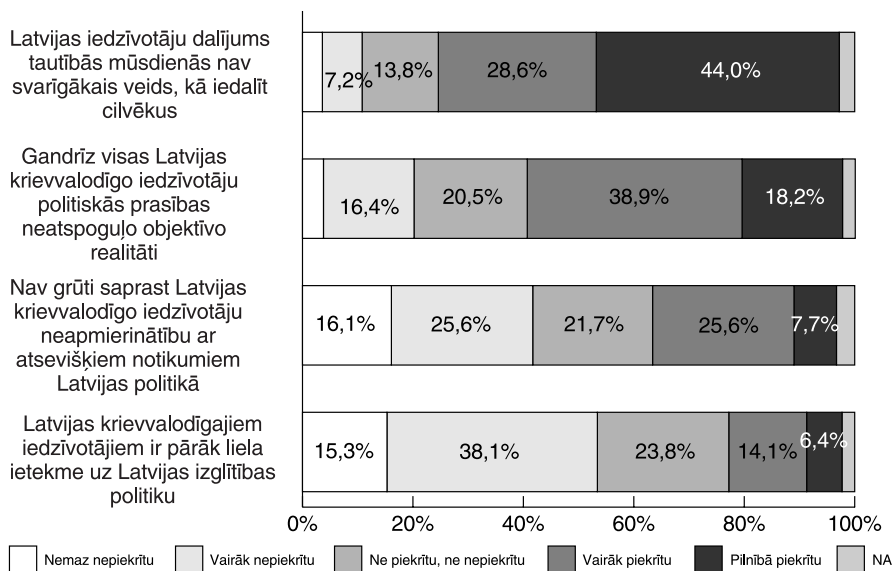
Respondentu attieksme pret apgalvojumu
“Esmu kompetents/a darbam ar cittautību skolēniem” (%)
(skolotāju aptaujas dati)

Skolotāju attieksme pret starpetniskām attiecībām Latvijā

Ņemot vērā, ka skolotāja attieksmi pret dažādu tautību skolēniem klasē tieši vai netieši ietekmē arī skolotāja viedoklis par sabiedrības grupu, kurai pieder šie skolēni, aptaujā tika iekļauti jautājumi par skolotāju viedokli saistībā ar starpetniskām attiecībām valstī un minoritāšu lomu tajā, kā arī jautājumi, kas ļauj spriest par skolotāju personisko patriotisma izpratni.

Respondentu attieksme pret apgalvojumiem (%) (skolotāju aptaujas dati)

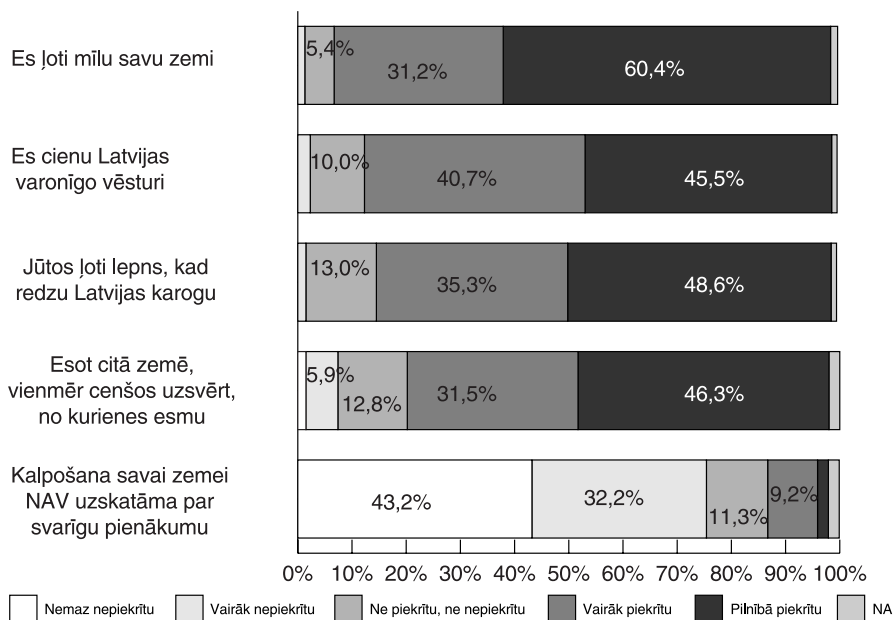

Atbildes uz šiem jautājumiem ļauj izdarīt šādus secinājumus:

Atbildot uz jautājumu “Cik lielā mērā jūs piekrītat, ka gandrīz visas Latvijas krievalodīgo iedzīvotāju politiskās prasības neatspoguļo objektīvo realitāti?” (atbildes 5 punktu skalā), aritmētiski vidējā atbilde bija 3,52 punkti (standartnovirze = 1,09), kas atrodas mazliet virs vērtējuma skalas viduspunkta un būtu interpretējama kā viegla tendence piekrist šim apgalvojumam. Nebija novērojamas atšķirības dažādu priekšmetu skolotāju atbildēs uz šo jautājumu, no demogrāfiskajiem lielumiem vecums pozitīvi korelēja ar piekrišanas pakāpi, tas ir, jo vecāks skolotājs, jo lielāka iespējamība, ka apgalvojums tiks uzskatīts par patiesu.

Atbildot uz jautājumu “Cik lielā mērā jūs piekrītat, ka Latvijas iedzīvotāju dalījums tautībā mūsdienās nav svarīgākais veids, kā iedalīt cilvēkus?” (atbildes 5 punktu skalā) vidējā aritmētiskā atbilde bija 4,05 punkti (standartnovirze = 1,05), kas atrodas virs vērtējuma skalas viduspunkta un būtu interpretējama kā visai izteikta tendence piekrist šim apgalvojumam. Šajā gadījumā vērtējumu neietekmēja ne tas, kādus mācību priekšmetus skolotāji pasniedz, ne skolotāju vecums (izglītošanās laiks), ne kāds cits mērītais demogrāfiskais lielums.

Respondentu attieksme pret dažiem apgalvojumiem (%) (skolotāju aptaujas dati)

Atbildot uz jautājumu “Cik lielā mērā Jūs piekrītat apgalvojumam – *es cienu Latvijas varonīgo vēsturi*.” (atbildes 5 punktu skalā) vidējā aritmētiskā atbilde bija 4,30 punkti (standartnovirze = 0,78), kas atrodas virs vērtējuma skalas viduspunkta un būtu interpretējama kā ļoti izteikta tendence piekrist šim apgalvojumam (turklāt arī relatīvi mazā standartnovirze norāda uz lielu viedokļu vienprātību šajā ziņā). Arī šajā gadījumā nebija novērojamas atšķirības dažādu priekšmetu skolotāju atbildēs uz šo jautājumu, vienīgi vecums pozitīvi korelēja ar piekrišanas pakāpi, tas ir, jo vecāks skolotājs, jo lielāka iespējamība, ka viņš piekritīs apgalvojumam.

	Cilvēku skaits	Vid. aritm.	Standartnovirze
Cik lielā mērā Jūs piekrītat apgalvojumam “Esmu kompetents darbam ar citautību skolēniem”?	370	3,59	1,06
Nav grūti saprast Latvijas krievvalodīgo iedzīvotāju neapmierinātību ar atsevišķiem notikumiem Latvijas politikā.	378	2,83	1,22
Latvijas krievvalodīgajiem iedzīvotājiem ir pārāk liela ietekme uz Latvijas izglītības politiku.	382	2,57	1,11
Gandrīz visas Latvijas krievvalodīgo iedzīvotāju politiskās prasības neatspoguļo objektīvo realitāti.	382	3,52	1,09
Latvijas iedzīvotāju dalījums tautībās mūsdienās nav svarīgākais veids, kā iedalīt cilvēkus.	380	4,05	1,11

Atbildes 5 punktu skalā, lielāka skaitliskā vērtība nozīmē lielāku piekrišanu apgalvojumam.

Dažas no pētījuma laikā veiktajām skolotāju intervijām liecina par zināmu nacionālisma diskursu. Par nacionālisma diskursa klātbūtni liecina šādas konstrukcijas:

1. Minoritāšu kā nesenu pienācēju konstrukcija, dažreiz ar aplinkus konstrukciju elementiem: *Tautām, kuras šeit dzīvo dažādu iemeslu dēļ, neiesim tagad par to runāt, ir iespējas iegūt izglītību arī savā dzimtajā valodā.*
2. Valsts identifikācija ar vienu etnisku grupu: *Jo galu galā šī ir vienas tautas etniska dzimtene un vairāk nav.*
3. Etnisko kultūru kā stabilu, nemainīgu un izteikti atšķirīgu vērtību sistēmu konstrukcija.

Piemēram:

- a) Pieņēmumi ar vārdu 'mentalitāte' vai metaforām: *Tas it kā uzsūcas bez mācīšanās, mēs it kā izjūtam savu valodas garšu.*
- b) Norāde uz minoritāšu (piemēram, krievu) vāju identifikāciju ar savām tradicionālajām kultūrām kā trūkumu: *It kā, no vienas puses, viņi varētu mēģināt, lai bagātinātu visu kultūras dzīvi, no savas kultūras ienest. Bet, cik es esmu mainījis, šādas tendences absolūti nav.*
- c) Tiek aprakstītas kultūru atšķirības kā iedzimtas, nemainīgas, piemēram: *Kaut kas no tās lielās tautas tomēr nāk. Latvieši vairāk ir vēsturiski cietuši, tas nāk gēnos līdzī, tāda bārenības, tāda noskaņa, vai es to varēju, vai es to varu, vai es to pārvarēju.*

Toties skolotāju un skolu darbinieku intervijās ir sastopami arī liberālisma diskursa elementi, piemēram:

1. Norāde uz indivīdu kā sabiedrības locekļu autonomu rīcību un suverenitāti: *Jebkurām attiecībām būtu jābūt balstītām uz savstarpēju cieņu un uz to, ka es esmu gatavs pieņemt, ka otrs cilvēks nav tāds kā es, viņš var domāt citādi, var uztvert lietas citādi, viņš tā drīkst, tāpēc es neuzskatīšu par zemāku vai sliktāku kā es.*
2. Norāde uz sociālo attiecību kontraktuālo (komunikatīvo) raksturu: *Par visu pārējo mēs varam savstarpēji vienoties, domāt, runāt, ko mēs darām kopā un ko nedarām kopā.*
3. Tiek relativizēta izpratne par kultūru atšķirībām kā nepārvarāmām, piemēram, (latviešu literatūras skolotāja intervijā): *Es varu atsaukties uz krievu literatūru, mēs varam vilkt paralēles.*

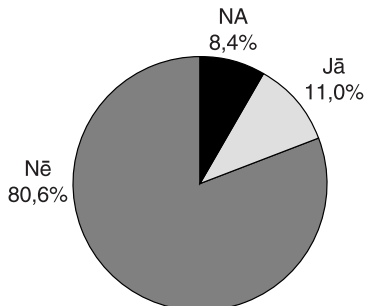
Diskursu dažādība skolotāju un skolu darbinieku intervijās liecina, ka skolu sistēmā nav vienota ideoloģiskā spiediena attiecībā uz skolotāju nostāju sabiedrībai jutīgos jautājumos, vai arī tas nav efektīvs. Un tas kopumā ir pozitīvi.

1.3. Skolotāju sagatavotība darbam ar etniski un lingvistiski neviendabīgu klasi

Profesionālā sagatavotība

Kā liecina aptaujas dati, no visiem aptaujātiem latviešu skolu skolotājiem 80,6% nav speciālās profesionālās sagatavotības (kurss augstskolā, tālākizglītības kursu diploms vai liecība) latviešu valodas kā otrās valodas pasniegšanai skolā. Šis ir valsts izglītības politikas rezultāts, kad speciālā sagatavotība LAT2 (latviešu valodas kā otrās valodas) jomā tika sistemātiski prasīta tikai mazākumtautību skolu skolotājiem.

Respondentu atbildes uz jautājumu
“Vai Jums ir speciāla profesionālā sagatavotība
(kurss augstskolā, papildu kursi) latviešu valodas
kā otrās valodas pasniegšanai skolā?” (%)
(skolotāju aptaujas dati)

Lielākā daļa aptaujāto skolotāju (78,7%) nav arī apmeklējuši starpkultūru izglītības vai bilingvālās izglītības kursus.

Savukārt no atbildēm uz jautājumu “Cik lielā mērā esat kompetents darbam ar ne-latviešu tautības skolēniem?” (sk. iepriekš) var redzēt, ka vairāk nekā puse no aptaujātajiem skolotājiem uzskata sevi par kompetentiem tādā darbam. Nesakritība starp formālo kvalifikācijas trūkumu un kompetences pašvērtējumu vismaz daļēji būtu skaidrojama ar to, ka skolotāji uzskata “reālas dzīves” pieredzi vai krievu valodas prasmi par pietiekamu pamatojumu, lai paustu pārliecību par savu kompetenci.

Skolotāju atbildes uz jautājumiem par problēmām un to iespējamiem risinājumiem, strādājot ar nelatviešu bērniem

Skolotāju atbildes uz jautājumiem par problēmām, kas rodas, strādājot etniski neviendabīgā klasē, lielā mērā atspoguļo pašu skolotāju pārliecību par grūtību esamību/neesamību vai to avotiem. Tas ļauj izdarīt secinājumus par to, cik lielā mērā skolotāji raugās uz skolēnu, neatkarīgi no tautības un dzimtās valodas, kā uz izglītības procesa mērķi, vai arī viņi redz atšķirīgos bērnos “traucēkli” darbā vai kultūras identitātes saglabāšanā. Viens no jautājumu mērķiem bija noskaidrot, vai skolotāji apzinās savu un izglītības sistēmas lomu šķēršļu pārvarēšanā, vai arī viņi uzskata, ka nelatviešu bērniem un viņu ģimenēm pašiem jārisina problēmas, kas rodas iespējamo grūtību dēļ, pārejot uz latviešu skolu.

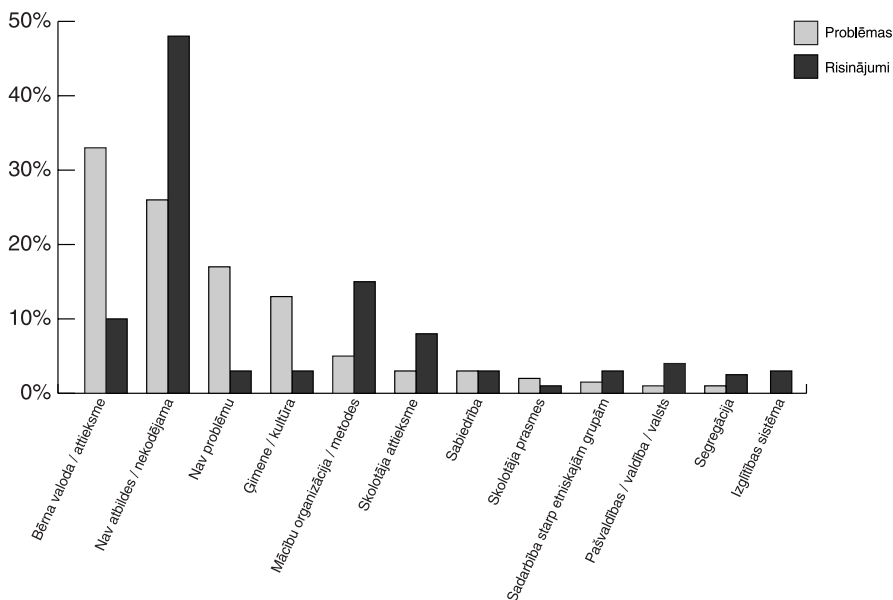
Skolotāju atbildes uz atvērtajiem jautājumiem “Kas ir nopietnākās problēmas darbā ar nelatviešu bērniem?” un “Kā varētu atrisināt šīs problēmas?” tika kodētas, izmantojot šādas kodēšanas kategorijas:

- bērna valoda/attieksme;
- nav atbildes/nekodējama;
- ģimene/kultūra;
- mācību organizācija/metodes;
- skolotāja attieksme;
- sabiedrība;
- skolotāju prasme;
- etnisko grupu sadarbība;
- pašvaldības/valdība/valsts;
- segregācija;
- izglītības sistēma;
- nav problēmu.

Iegūtie rezultāti apkopoti diagrammā 18. lpp.

Diagrammā redzams, ka lielākā problēmu grupa ir *skolēnu valoda/attieksme*, piemēram, “skolēni runā latviski, bet domā krieviski, līdz ar to visa saņemtā un sniegtā informācija tiek tulkota” vai “nelatvieši bieži necenšas runāt latviešu valodā”. Otrā, biežāk minētā problēmu grupa ir *ģimene/kultūra*, piemēram, “atšķirīgs temperaments” vai “uzskatu, ka ir problēmas, jo ir liela ģimenes ietekme”. Jāatzīmē arī lielais nesniegto atbilžu skaits, kā arī samērā lielais to atbilžu skaits, kurās apgalvots, ka nekādu problēmu neesot.

Skolotāju pašu nosauktās problēmas un risinājumi, strādājot ar cittaautību bērniem (% no atbildēm)

Runājot par iespējamiem problēmu risinājumiem, visbiežāk minētās atbildes ir kategorijās *mācību organizācija/metodes*, *bērna valodalattieksme* un *skolotāja attieksme*. Šāda atbilžu struktūra acīmredzot liecina par skolotāju uzskatu, ka problēmas nevar atrisināt tikai no “ārpusē” (jāmācās valoda, u. tml.), bet ka būtiska atbildības daļa gulstas uz skolotāju pleciem.

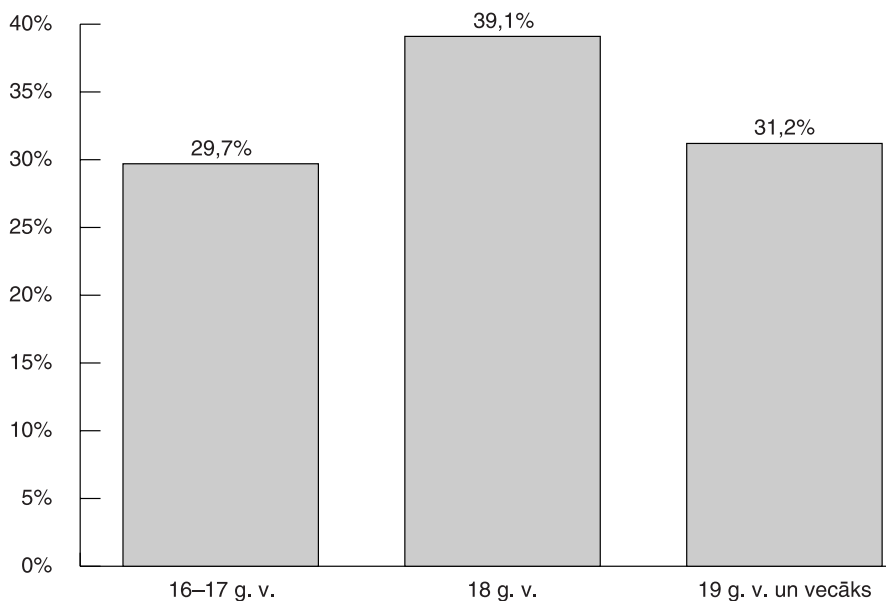
II. SKOLĒNI

2.1. Skolēnu pamatdati

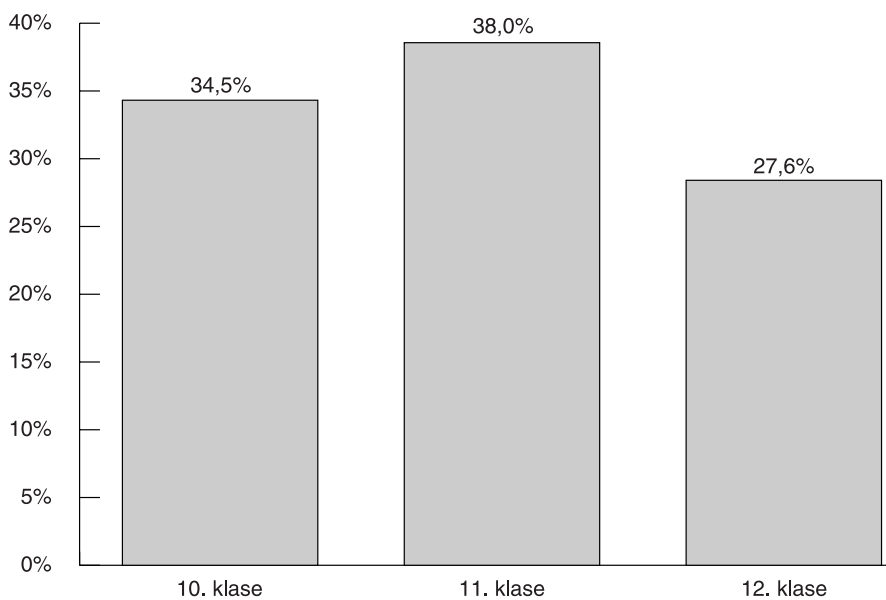
Aptaujāto skolēnu skaits bija 869, no tiem 38,5% zēnu un 61,5% meiteņu. Skolēnu vecums, ar nedaudziem izņēmumiem, bija no 16 līdz 19 gadiem.

Visi aptaujātie skolēni mācās vidusskolā.

Respondentu vecums (%) (skolēnu aptaujas dati)

Klase, kurā mācās respondents (%) (skolēnu aptaujas dati)

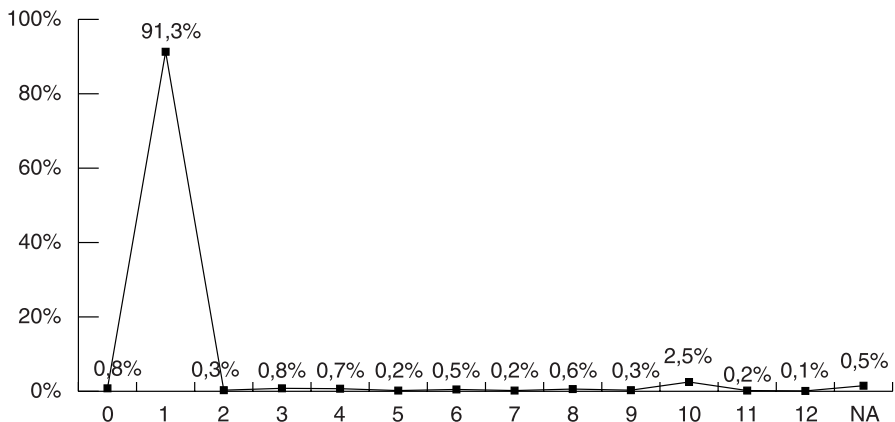

Ņemot vērā, ka aptauja aptvēra visu valsts teritoriju un iekļāva gan pilsētu, gan lauku skolas, respondentu dzīvesvietu iedalījums ir šāds:

- pilsēta 63,9%
- pagasts 36,1%

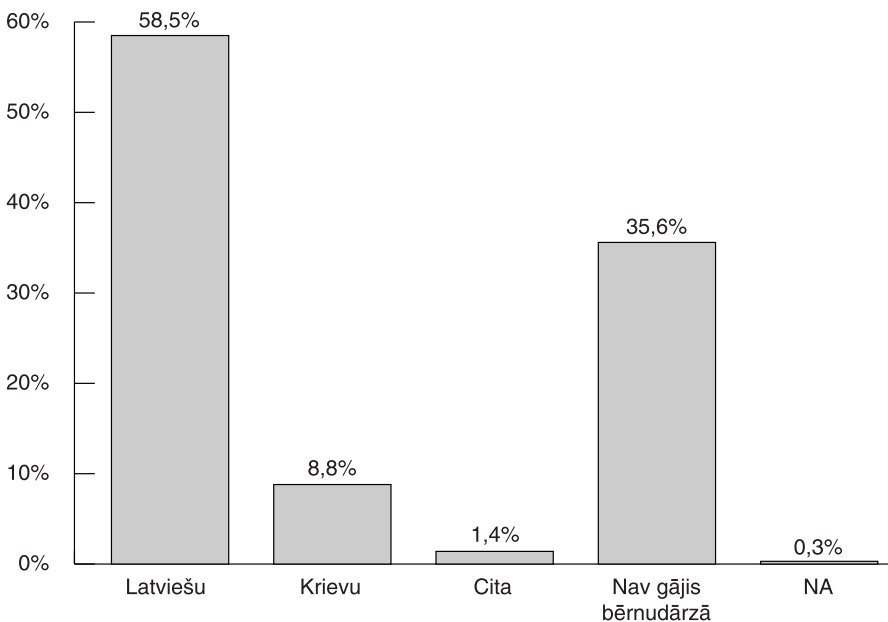
Absolūts vairākums respondentu mācības latviešu skolā uzsākuši jau sākumskolā, tomēr jāņem vērā, ka 2,8% atnākuši uz latviešu skolu tikai vidusskolā.

Klase, sākot ar kuru respondents mācās skolā ar latviešu mācību valodu (%) (skolēnu aptaujas dati)

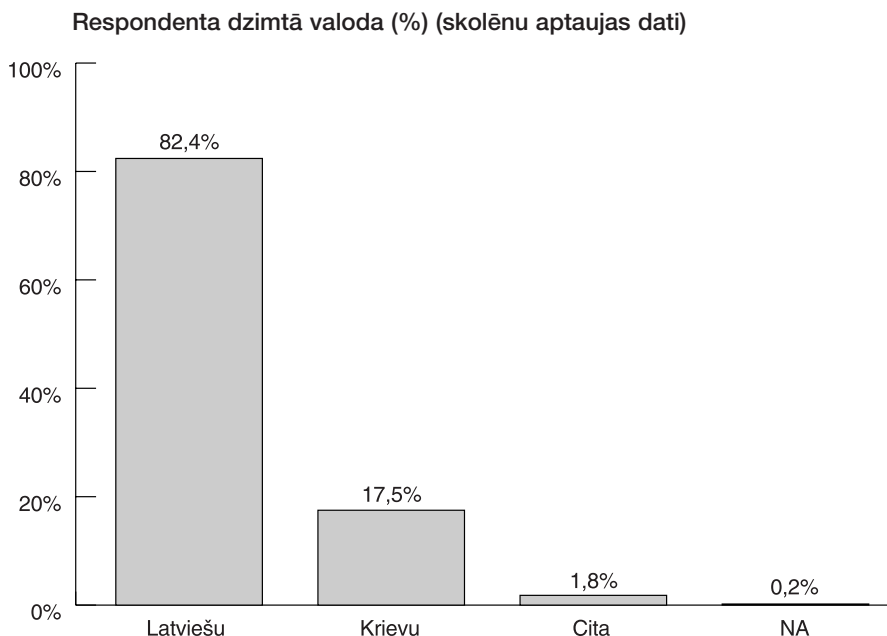

Vairāk nekā 10% no aptaujātajiem vidusskolēniem gājuši bērnudārzā ar krievu vai citu apmācības valodu.

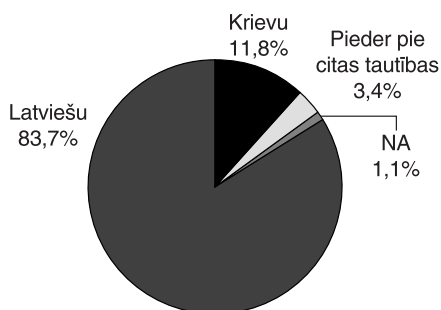
Apmācības valoda respondenta apmeklētajā bērnudārzā (%) (skolēnu aptaujas dati)

Dati par aptaujāto skolēnu dzimto valodu liecina, ka 19,3% no viņiem dzimtā valoda nav latviešu.

Tautība, pie kādas respondents sevi pieskaita (%) (skolēnu aptaujas dati)

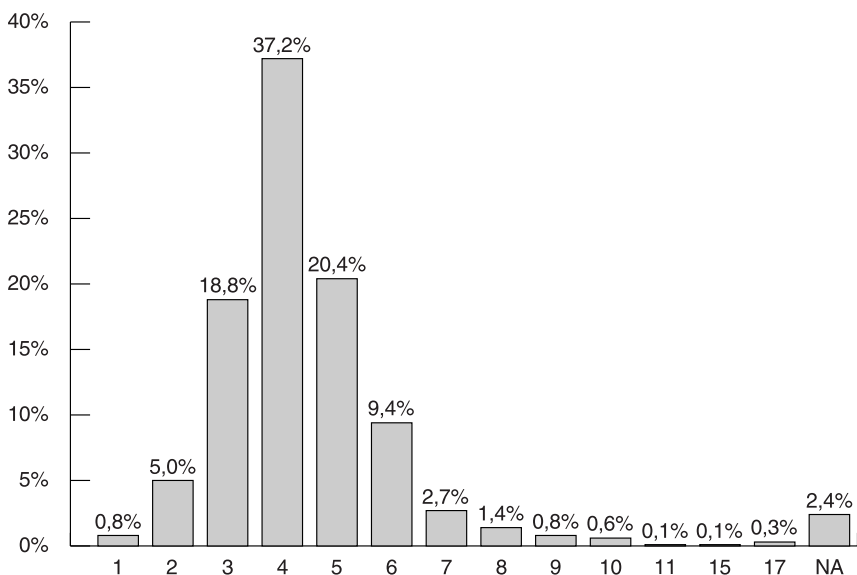

Taču skolēnu procents, kas sevi pieskaita pie citas tautības, nevis latviešu, ir zemāks (15,2%), un uz jautājumu par tautību šie skolēni atbild 'krievu' vai 'cita'. Tas liecina, ka, atšķirībā no skolotājiem (kad respondentu procents ar dzimto krievu vai citu valodu gandrīz sakrīt ar to cilvēku procentu, kas neatzīst sevi par latviešiem), jaunākajai paaudzei valoda ne vienmēr ir noteicošs tautības rādītājs vai arī – ka skolēniem ir lielāka tieksme pieskaitīt sevi pie latviešu tautības.

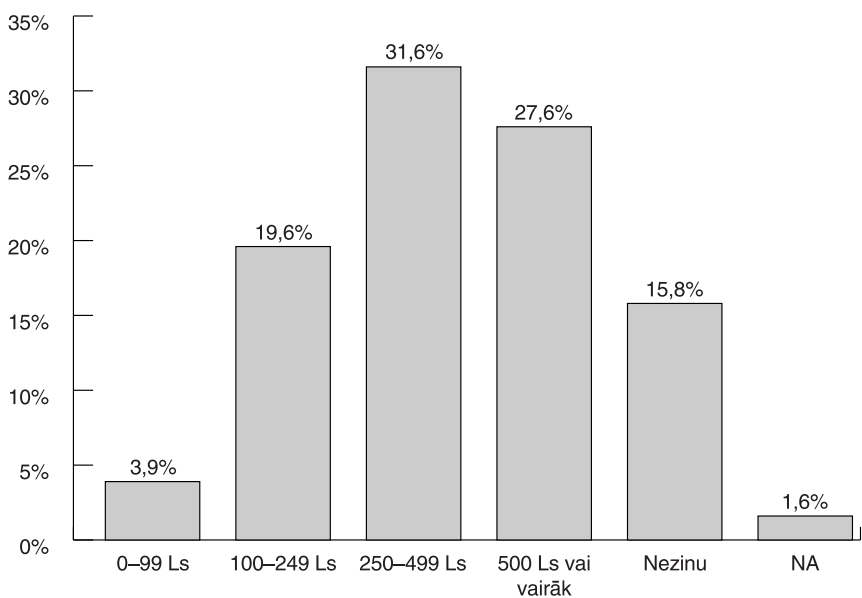
Skolēnu ģimenes – pamatdati

Atbilstoši Latvijas demogrāfijas tendencēm, skolēnu ģimenes pārsvarā nav lielas – pārsvarā ģimenē ir ne vairāk kā 5 cilvēki:

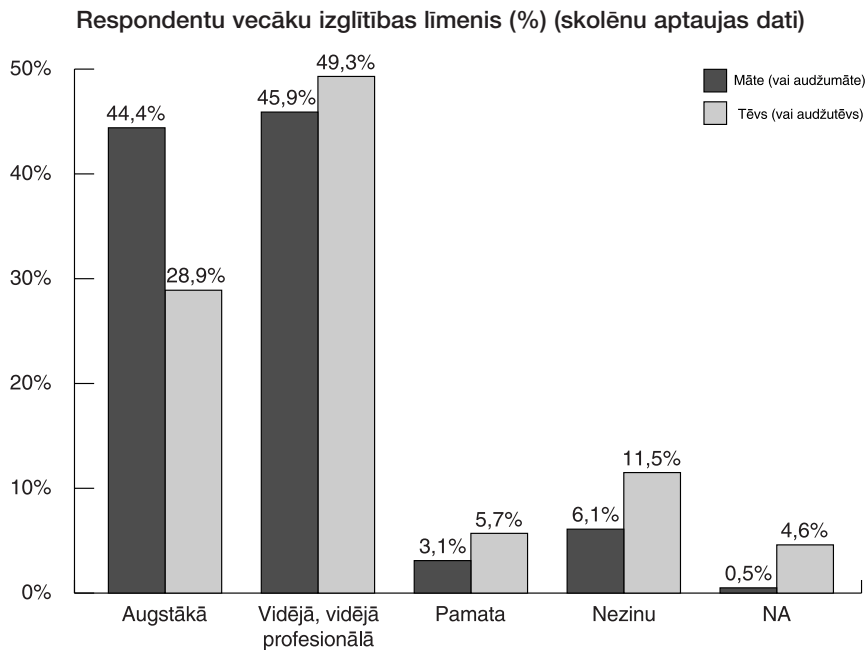
Cilvēku skaits respondenta ģimenē (%) (skolēnu aptaujas dati)

Respondenta ģimenes ienākumi (%) (skolēnu aptaujas dati)

Ģimeņu ienākumi pētījumā aptvertajā grupā ir ļoti dažādi, līdz ar to var apgalvot, ka kopumā aptaujāto skolēnu vecāki pārstāv dažādas ienākumu grupas un sociālus slāņus.

Lielākajai daļai vecāku ir vidējā profesionālā vai augstākā izglītība.

Ģimenes situācijas ietekme uz skolēnu akadēmiskajiem panākumiem kopumā nav izteikta, izņemot vienu aspektu – mātes izglītību, kad pastāv atbilstība starp mātes izglītību un skolēna vidējo atzīmi.

2.2. Mazākumtautību skolēnu integrācija latviešu skolās un attiecības klasē

Ņemot vērā, ka 19,3 % no aptaujātajiem skolēniem dzimtā valoda nav latviešu un 15,2% pieskaita sevi pie citām tautībām, viens no pētījuma mērķiem bija secināt, cik veiksmīgi notiek šo skolēnu integrācija latviešu skolas vidē.

Skolēnu subjektīvā labklājība

Viens no skolēnu aptaujas mērķiem bija noskaidrot, kā iekļaušanās latviešu klasē ietekmē minoritātes skolēnu subjektīvo labklājību un vai pārējiem klasesbiedriem ir objektīvs priekšstats par šo skolēnu psiholoģisko labklājību, kā arī par problēmām, kas ar to saistītas.

Subjektīvās labklājības jēdziens pēdējos gados tiek noteikts, izmantojot jautājumu kopu par apmierinātību ar dzīvi, pozitīvu garastāvokli un negatīva garastāvokļa trūkumu, kas kopumā rada laimes izjūtu. Rifas (*Ryff*, 1989) subjektīvās labklājības mērījuma skala tika izmantota, veidojot aptaujas jautājumus. Psiholoģisko labklājību (*psychological wellbeing*) raksturo kā tiekšanos uz pilnību, maksimāli īstenojot savu iekšējo potenciālu kā pašaktualizāciju dažādās dimensijās. Pētījuma vajadzībām tika radīta īsa versija psiholoģiskās labsajūtas skalai. Tās mērķis bija noteikt divas labsajūtas dimensijas: sociālo (piemēram, *Es nebaidos skaļi paust savas domas pat tad, ja tās nesaskan ar ļaužu vairākuma viedokli* vai *Man klasē ir daudz draugu*) un emocionālo labsajūtu (piemēram, *Manas attiecības ar klasesbiedriem ir emocionāli siltas* vai *Es bieži jūtos vientuļš, jo man ir pārāk maz tuvu draugu, ar kuriem dalīties bēdās*).

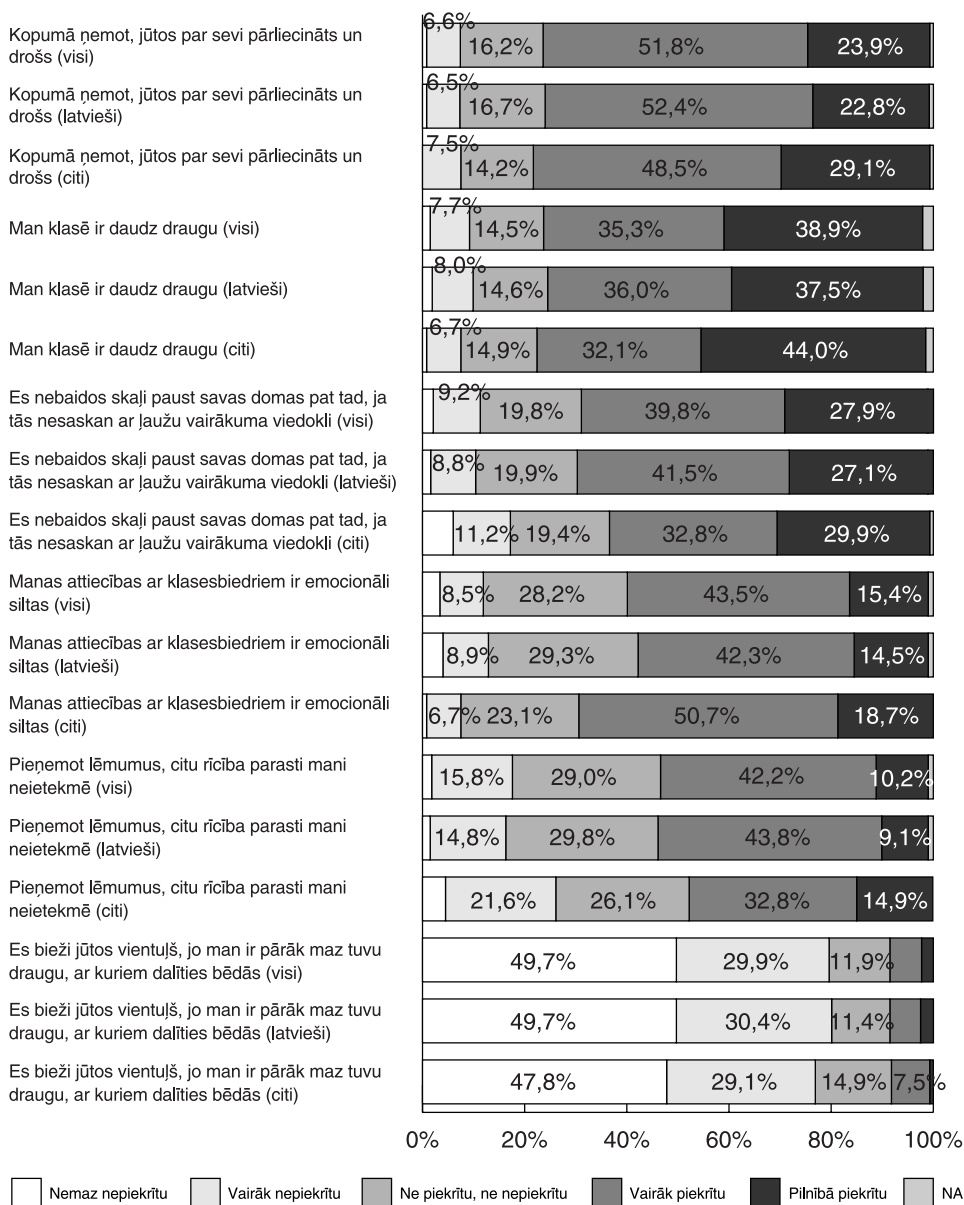
Kā var redzēt no diagrammām, visu aptaujāto skolēnu subjektīvās labklājības rādītāji kopumā liecina, ka vairums skolēnu sociālajā kontekstā jūtas diezgan droši par sevi: 75,7% piekrīt apgalvojumam *Kopumā ņemot, jūtos par sevi pārliecināts un drošs*, un 74,2% piekrīt apgalvojumam *Man klasē ir daudz draugu*. 67,7% skolēnu apgalvo, ka nebaidās skaļi paust savas domas, pat ja tās nesakrīt ar vairākuma viedokli. Arī atbildot uz citiem jautājumiem, diezgan liela daļa aptaujāto skolēnu apliecina savu neatkarību (piemēram, daudzi uz atvērto jautājumu par personībām, kurām viņi vēlētos līdzināties, atbild, ka nevēlas līdzināties nevienam, jo paši esot unikālas personības).

Skolēnu tautība maz ietekmē skolēnu subjektīvo labklājību. Vienīgais punkts, kurā latviešu un nelatviešu skolēnu atbildes atšķiras vairāk par 10%, ir apgalvojums par siltām attiecībām ar klasesbiedriem. No latviešu skolēniem tikai 56,8% piekrīt šim apgalvojumam, bet starp nelatviešu skolēniem tādu ir 69,4%.

Skaitļos latviešu un nelatviešu skolēnu subjektīvas labklājības līmeņa salīdzinājums ir šāds: salīdzinot skolēnus ar dzimto latviešu valodu un skolēnus ar citām dzimtajām valodām, apmierinātība ar dzīvi (aritmētiskais vidējais ir 3,34; ANOVA) Sig. 0,846; psiholoģiskā labsajūta (aritmētiskais vidējais 3,35; ANOVA) Sig. 0,242; regresijas koeficients Sig. 0,638. Tas nozīmē, ka nav atšķirības starp abu grupu skolēnu subjektīvās labklājības līmeni.

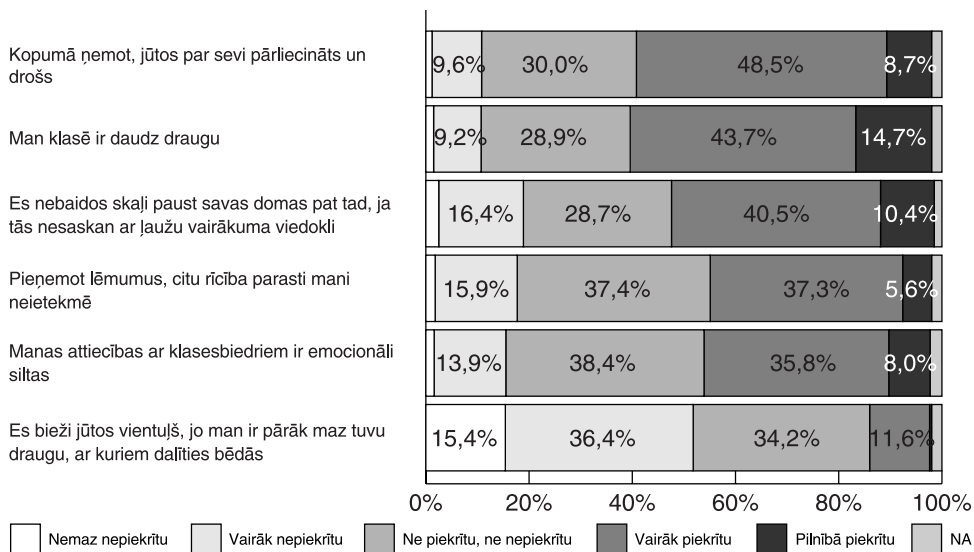
Aptaujas dati dod iespēju salīdzināt arī, kā skolēni iztēlojas savu klasesbiedru–latviešu un klasesbiedru–nelatviešu sociālo labsajūtu. Kopumā skolēnu atbildes par šīm divām klasesbiedru grupām nav pārāk atšķirīgas, tomēr skolēni uzskata, ka daudz mazāks procents nelatviešu (50,9 %) nekā latviešu (61,2 %) nebaidās paust savas domas, ja tās atšķiras no vairākuma viedokļa. Abos gadījumos hipotētiskais klasesbiedru labsajūtas vērtējums ir zemāks nekā realitātē (kā jau minēts iepriekš, abās grupās vairāk nekā 62% nebaidās skaļi paust savu viedokli). Arī vērtējums par hipotētiskām emocionāli siltām attiecībām ar klasesbiedriem atšķiras par labu latviešiem (52,4% pret 43,8%), pretstatā realitātei.

Respondentu attieksme pret dažiem apgalvojumiem (%) (skolēnu aptaujas dati)

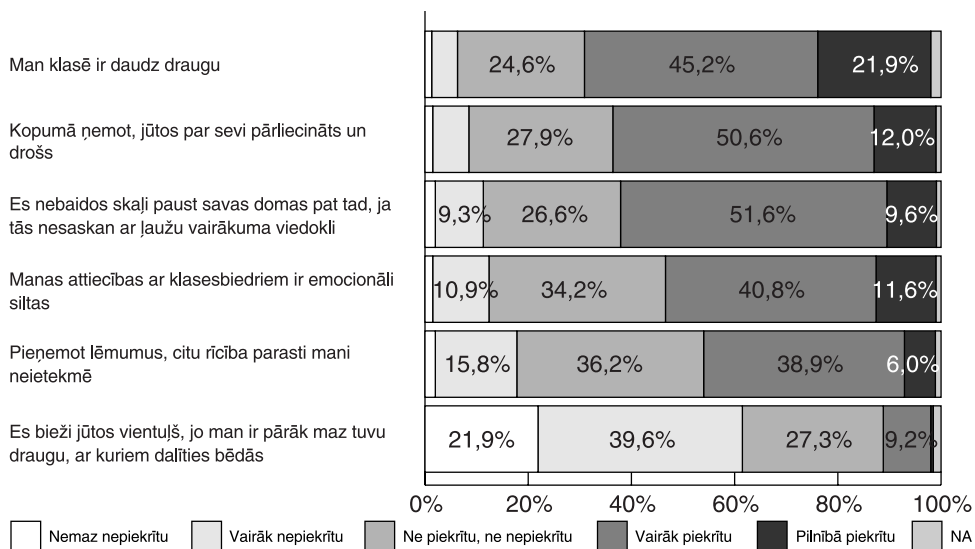

Līdz ar to var secināt, ka, kaut gan kopumā subjektīvās labklājības rādītāji vidusskolā nav atkarīgi no skolēnu tautības, starp skolēniem pastāv pieņēmums, ka viņu klasesbiedri, kuru tautība nav latviešu, izjūt lielāku emocionālo diskomfortu nekā latviešu skolēni.

Respondentu uzskati par to klasesbiedru, kuru dzimtā valoda nav latviešu, attieksmi pret dažiem apgalvojumiem (%) (skolēnu aptaujas dati)

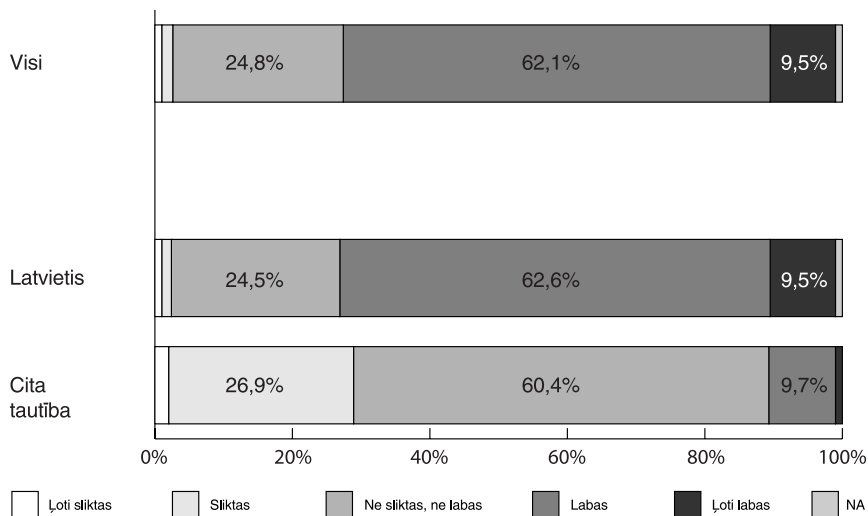
Respondentu uzskati par to klasesbiedru, kuru dzimtā valoda ir latviešu, attieksmi pret dažiem apgalvojumiem (%) (skolēnu aptaujas dati)

Attiecības ar klasesbiedriem un skolotājiem

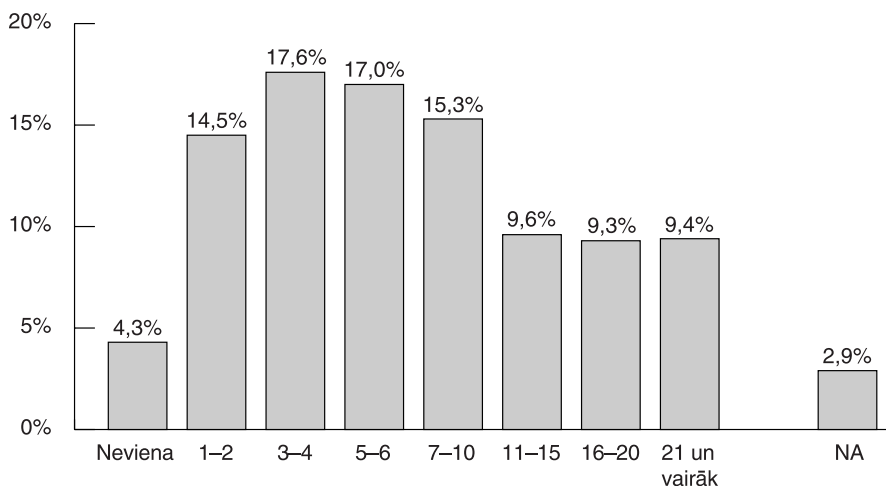
Runājot par savstarpējām attiecībām ar klasesbiedriem, gandrīz nepastāv atšķirības starp dažādu tautību skolēnu vērtējumiem: ap 70% skolēnu jebkurā grupā uzskata, ka viņu attiecības ar klasesbiedriem ir labas vai ļoti labas.

Respondentu uzskati par attiecībām ar klasesbiedriem (%)
(skolēnu aptaujas dati)

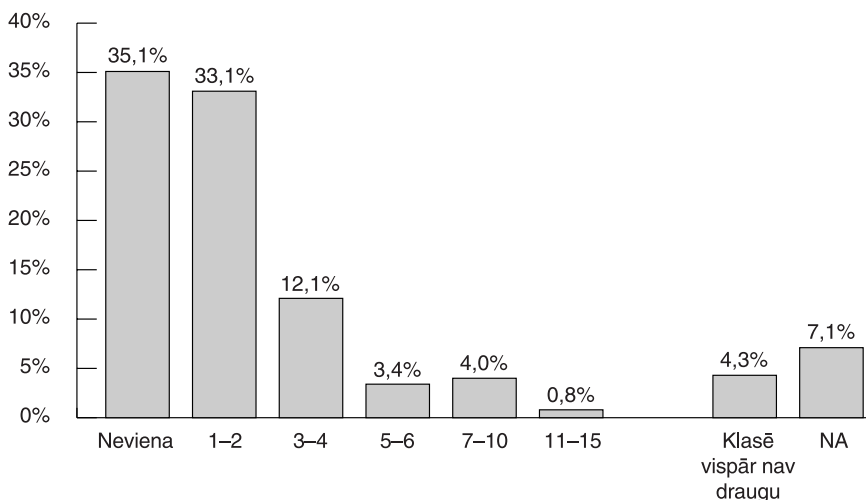
Dzimtajai valodai un tautībai nav ietekmes arī uz draugu skaitu klasē – lūgti norādīt aptuveno draugu skaitu klasē, latviešu un nelatviešu skolēni uzrāda caurmērā līdzīgu skaitu.

Respondentu draugu skaita vērtējums klasē (%) (skolēnu aptaujas dati)

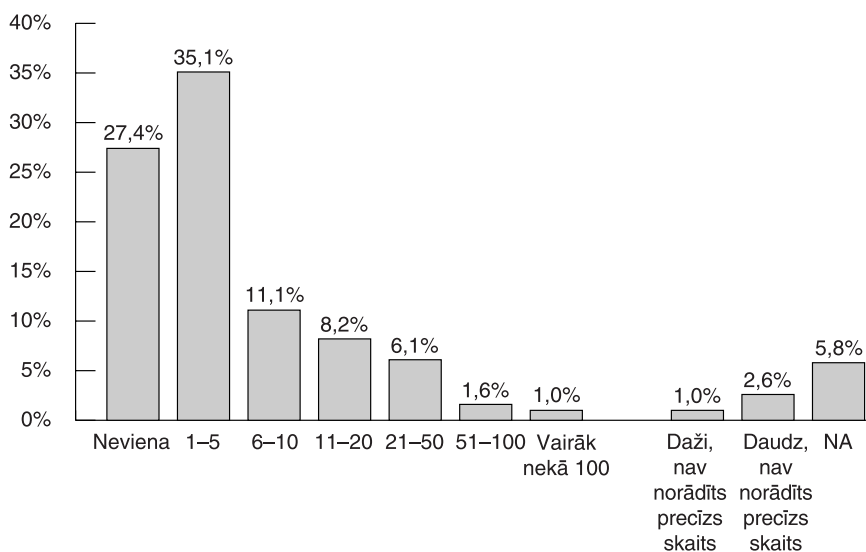
Atbildot uz jautājumu par citas tautības draugu esamību, gandrīz puse – 49,4% – atzīst, ka viņiem tādi esot. Tas liecina, ka mazākumtautību skolēni latviešu skolu vidusskolas klasēs lielākoties, visticamāk, neatrodas izolācijā un viņu attiecības ar klasesbiedriem attīstās labvēlīgi.

Respondentu vērtējums par draugu – citu tautību pārstāvju – skaitu klasē (%) (skolēnu aptaujas dati)

Ārpus klases lielākajai daļai skolēnu (66,7%) ir citu tautību draugi, un 35% to ir vairāk nekā pieci.

Respondentu vērtējums par draugu – citu tautību pārstāvju – skaitu ārpus klases (%) (skolēnu aptaujas dati)

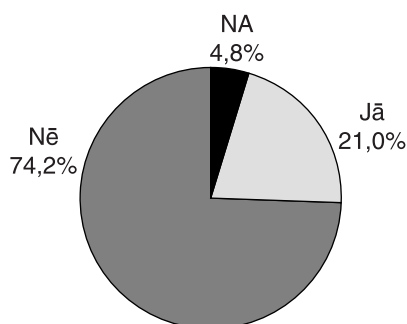

Ne mazāk svarīgas ir attiecības ar skolotājiem. Kopumā aptaujas dati liecina, ka skolēnu dzimtā valoda un tautība neietekmē attiecības ar skolotājiem (atbildes uz aptaujas jautājumiem par attiecībām ar skolotājiem būtiski neatšķiras skolēniem ar latviešu valodu kā dzimto un skolēniem ar citu dzimto valodu). Skaitļos latviešu un nelatviešu skolēnu attiecības ar skolotājiem salīdzinājumā ir šādas: ja grupas identificē pēc dzimtās valodas, regresijas koeficients korelācijā starp dzimto valodu un attiecībām ar skolotājiem ir ar Sig. 0,098. Ja grupas definē pēc skolēna pašnosauktās tautības, regresijas koeficients ir ar Sig. 0,181. Abos gadījumos var redzēt, ka tautība un dzimtā valoda neietekmē attiecības ar skolotājiem.

Turklāt, salīdzinot attiecības ar skolotājiem un skolēnu vidējo atzīmi, redzams, ka, jo labāka vidējā atzīme, jo labākas attiecības ar skolotājiem (regresijā nestandardizētais koeficients 0,176; Sig. 0,000). Skolēniem ar augstāku vidējo atzīmi ir pozitīvāks vērtējums par savām attiecībām ar skolotājiem.

Atbildes uz jautājumu par konfliktu ar skolotājiem pēdējo 3 mēnešu laikā, kurš nav ticis apmierinoši atrisināts, liecina, ka lielākajai daļai skolēnu tādu konfliktu nav bijis. Atbildei uz šo jautājumu nav izteikta sakara ar skolēna tautību vai dzimto valodu.

Respondentu atzinums, vai pēdējo 3 mēnešu laikā ar skolotājiem ir bijis konflikts, kas nav ticis apmierinoši atrisināts (%) (skolēnu aptaujas dati)

Diskriminācijas noliegums

Skolotāju, skolu direktoru un latviešu skolēnu atbildes uz interviju jautājumiem paūz vienotību uzskatos, ka skolēni netiek šķiroti pēc tautības. Taču skolotāju aptauja pierāda, ka daļa skolotāju latviešu skolās tomēr uzskata nelatviešu skolēnu klātbūtni par problēmu (vairāk nekā 30% uzskata, ka minoritātes skolēnu attieksme un valoda ir problēma), un neliela daļa pat ir pārliecināti, ka šiem skolēniem obligāti jāmacās atsevišķi. Vienotība diskriminācijas noliegšanā sakrīt ar citu valstu pētnieku

novērojumiem, piemēram, Nīderlandes skolās. Dominējošā (demokrātiskā) kultūra veicina *a priori* diskriminācijas noliegšanu (diskriminācija *in abstracto*), bet realitātē jaunieši var izmantot etnisko aizspriedumu elementus, lai piešķirtu jēgu savai ikdienas pieredzei un frustrācijām (diskriminācija *in concreto*).

Salīdzinot latviešu un nelatviešu skolēnu atbildes uz jautājumiem par subjektīvo (emocionālo un sociālo) labsajūtu un par attiecībām ar skolotājiem, varam redzēt, ka latviešu skolās nepastāv izteikta mazākumtautību skolēnu atstumšanas vai diskriminācijas tendence, un problemātiska joma drīzāk ir daļas skolotāju attieksme pret minoritātēm Latvijā kopumā un pret viņu lomu valstī.

Skolēnu viedokļi par to, vai viņu draugi, klasesbiedri un skolotāji lieto tādus izteicienus, kas varētu negatīvi aizskart citu nacionālās jūtas

Trīs no skolēnu aptaujas jautājumiem bija par to, vai skolēna apkārtējie cilvēki – draugi, klases biedri un skolotāji – lieto tādus izteicienus, kas varētu negatīvi aizskart citu cilvēku nacionālās jūtas. Jautājuma mērķis bija izprast, vai etniskās neiecietības izpausmes ir izplatītas skolas un jauniešu vidē, jo šis ir viens no faktoriem, kas ietekmē skolēnu gatavību pieņemt citu kultūru un atšķirīgus cilvēkus savā vidē.

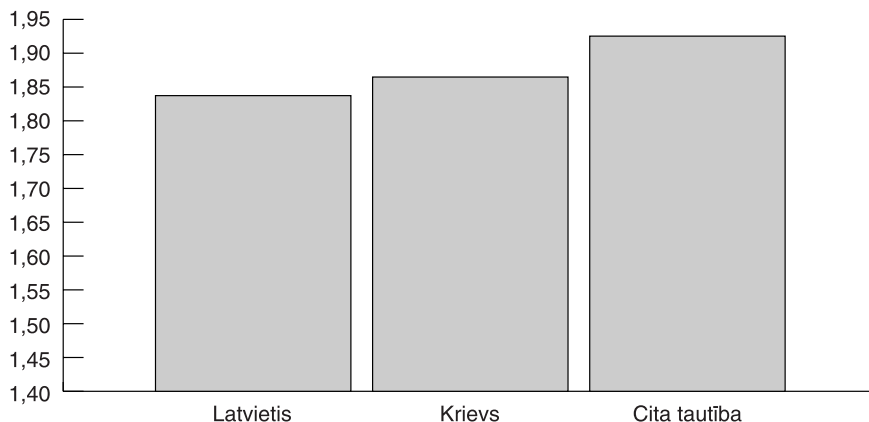
Galvenie rezultāti (visas izlases centrālās tendences rādītāji) aplūkojami tabulā (atbildes tika sniegtas 5 punktu skalā, kur 1 – nekad, bet 5 – ļoti bieži).

	Vidējais aritm.	Standartnovirze
Vai tavi DRAUGI lieto tādus izteicienus, kas varētu negatīvi aizskart citu cilvēku nacionālās jūtas?	2,48	0,97
Vai tavi KLASESBIEDRI lieto tādus izteicienus, kas varētu negatīvi aizskart citu cilvēku nacionālās jūtas?	2,43	0,94
Vai tavi SKOLOTĀJI lieto tādus izteicienus, kas varētu negatīvi aizskart citu cilvēku nacionālās jūtas?	1,62	0,79

Kā redzams, viedoklis par draugiem un klasesbiedriem ir negatīvāks salīdzinājumā ar viedokli par skolotājiem; visos gadījumos tas ir zem vērtējuma skalas viduspunkta. Liela loma šajā gadījumā ir sociālajam kontekstam: var redzēt, ka nacionālistiskie izteicieni ir salīdzinoši vairāk “akceptējami” starp draugiem, mazāk – klasē, un vēl mazāk – saziņā starp skolotājiem un skolēniem. Draugu un klasesbiedru uzvedībā netika novērotas atšķirības starp skolēniem, kuri pieder atšķirīgām etniskām grupām.

Atšķiras skolotāju uzvedības vērtējums – skolotāju uzvedību kā aizskarošāku vērtēja skolēni, kuri savu tautību apzīmēja ar ‘cita’ (šajā grupā lielākā daļa sevi atzīst par baltkrieviem, ukraiņiem vai poļiem).

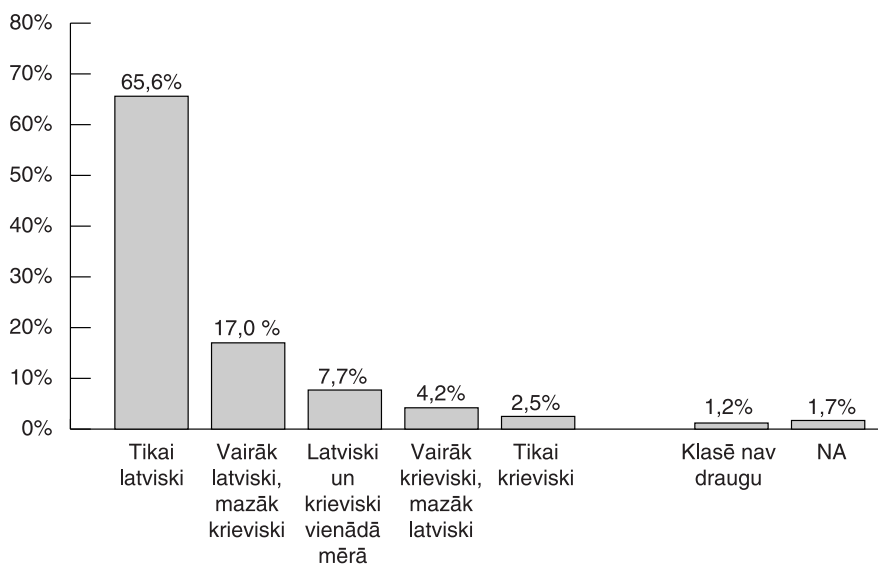
Vai tavi SKOLOTĀJI lieto tādus izteicienus, kas varētu negatīvi aizskart citu cilvēku nacionālās jūtas?

Valodas lietojums klasē un ārpus tās

Kā var redzēt no aptaujas datiem, situācija latviešu skolās nekādā ziņā nav monolingvāla. Gan klasē, gan ārpus tās daudzi skolēni lieto komunikācijā vairākas valodas.

Respondentu raksturojums par komunikācijā ar draugiem klasē lietoto valodu (%) (skolēnu aptaujas dati)

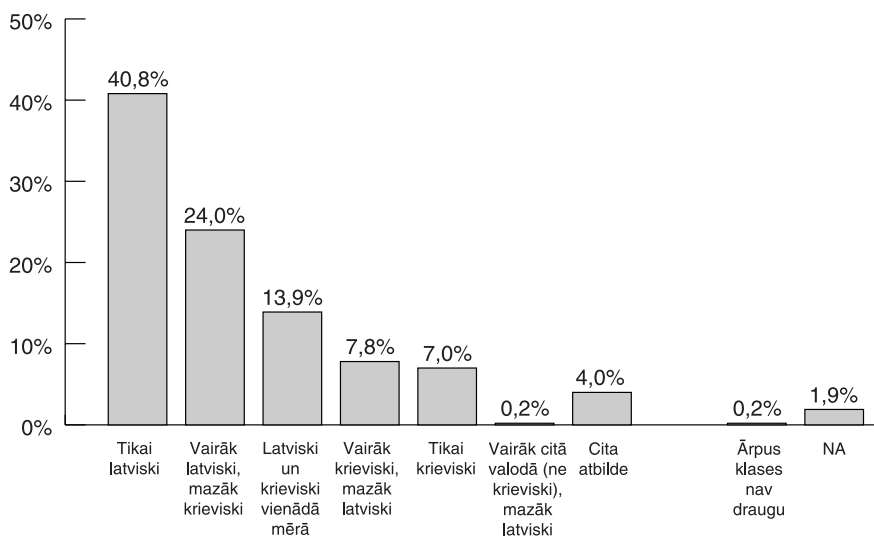

No visiem aptaujātajiem skolēniem 65,6%, sazinoties ar draugiem klasē, lieto tikai latviešu valodu, un vēl 17,0% – pārsvarā lieto latviešu valodu. Bet ir arī 6,7% skolēnu, kas pārsvarā runā ar draugiem klasē krievu valodā. Vēl 7,7% ar draugiem klasē runā latviski un krieviski vienādā mērā.

Jāņem vērā, ka kopumā 82,2% nelatviešu skolēnu norādīja, ka viņi lieto latviešu valodu, sarunājoties ar draugiem skolā. Līdz ar to nebūtu pamatoti apgalvot, ka vairākumam minoritāšu skolēnu latviešu skolās nav tendences runāt ar klasesbiedriem latviski.

Ārpus klases no visiem aptaujātiem skolēniem to procents, kuri ar draugiem runā tikai latviski, ir zemāks – 40,8%. Tāpēc ir pamats apgalvot, ka kopumā skolēni ir atsaucīgi uz sabiedrībā reāli pastāvošo daudzvalodību, un lielākā daļa ikdienā izmanto vairāk nekā vienu valodu.

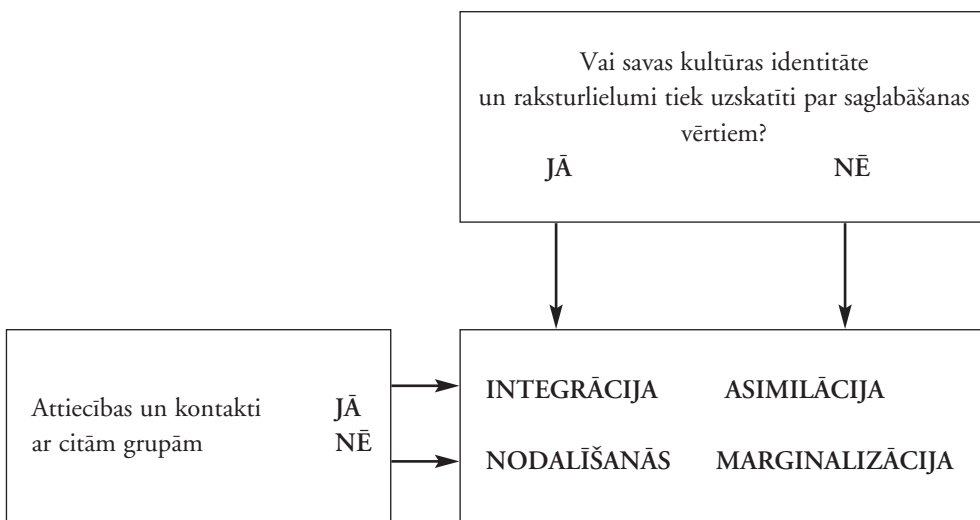
Respondentu raksturojums par komunikācijā ar draugiem ārpus klases lietoto valodu (%) (skolēnu aptaujas dati)

Akulturācijas modeļi – kvalitatīvā pētījuma secinājumi

Akulturācijas (*acculturation*) modelis apraksta atšķirīgām etniskām grupām piederīgu cilvēku mērķus, domāšanas veidus un uzvedības modeļus (Berry, 1980; Berry, Kim, & Boski, 1987). Modelis apraksta stratēģijas, ko cilvēki var apzināti izvēlēties atkarībā no: (1) vēlēšanās/nevēlēšanās saglabāt savu kultūras identitāti; (2) vēlēšanās/nevēlēšanās veidot attiecības un kontaktus ar citām kultūras vai etniskajām

grupām. Parasti gan akulturācijas modelis tiek izmantots, lai raksturotu tās grupas, kuras atrodas uz zemāka pakāpiena savstarpējo attiecību hierarhijā (piemēram, nesen valstī iebrukušas etniskās minoritātes pārstāvji). Šajā gadījumā modelis tiek lietots “abpusēji” – gan no mazākuma grupas (vismaz skaitliskā ziņā skolā), tas ir, cittautiešu skolēnu skata punkta raugoties, gan no vairākuma grupas (etnisko latviešu) – gan skolēnu, gan skolotāju, gan skolas tehnisko darbinieku pozīcijām raugoties.

Skolu administrācijas viedokļi

Kopumā skolu vadības pārstāvji (direktori, mācību daļas vadītāji) ir ļoti piesardzīgi, runājot par jautājumiem, kas skar akulturācijas jautājumus. Atbildes daudzos gadījumos ir formālas (piemēram, *Es domāju, ka skolas misija ir sniegt bērniem izglītību, un es domāju viena no tām skolas misijām ir arī tātad palīdzēt integrēties tiem bērniem, kuriem tā latviešu valoda nav tā dzimtā valoda. Jo tomēr es domāju, ka, ja jau mēs dzīvojam vienā valstī, mums vajadzētu tomēr iet uz to integrāciju kaut kādā veidā. Jo bez tam jau beidzot skolu tomēr... “es esmu beidzis tādu skolu, jeb tu esi beidzis tādu skolu” kaut kur jau paliek tas dalījums sabiedrībā, paliek tomēr jā. Domāju, ja tā skola būtu vienota, tas līdzētu tai sabiedrībai arī kopīgi veidoties.*) Tomēr jāpiebilst, ka vismaz sarunā skolu vadības pārstāvji pauž, viņuprāt, pozitīvo, kas rodas, vairāku tautību bērniem kopā mācoties – *Kaut gan arī nenovēršami notiek jau arī tas globalizācijas process... tad piemērs ir arī, ka tāpat arī ir, ka sastopas dažādu kultūru cilvēki... Protams, viņiem vienkārši tā saziņas kultūra ļoti... Es domāju, ka šeit skola varētu būt tā vieta, kur mēģināt kaut kādu kopīgu to kultūras vidi veidot varētu... un ne obligāti tieši latvisku.*

Tiek arī uzsvērts, ka kultūras saglabāšana nav tikai skolas uzdevums, tiek akcentēta ģimenes atbildība – *Ja viņš ir šeit un aizmirst savas saknes... Bet nevar aizmirst savas saknes jebkurā variantā. Ideālākais ir, ja viņš savu sākotni, savas saknes saglabā un var iekļauties iekš citas kultūras, saglabājot savas saknes. Tas ir ļoti grūts jautājums. Tas nav tik vienkārši. Tas ļoti atkarīgs no katras ģimenes. Princīpā valsts sākas ar ģimeni, ar mani, ko es gribu saglabāt, kādas vērtības ir manā ģimenē.*

Ir atšķirība starp skolām, cik lielā mērā tajās dažādu kultūru tradīcijas tiek akcentētas, cik lielā mērā skolas seko skolnieku kultūras tradīcijām: *tīri pēc tautas tradīcijām un tā, tad man jāsaka, ka tās mums nav ļoti akcentētas vispār, mums ir vairāk tādas mūsdienīgas lietas. Es zinu, ka ir dažas skolas, kur šīs tradīcijas ļoti, ļoti kopj, mums diemžēl tā nav.* Vienlaikus tiek paustas šaubas, vai nelatviešu bērnu ģimenēs tiek pievērsta uzmanība kultūras jautājumu apgūvei – *(..) jāsaka, ka diemžēl vecākiem pašreiz laika nav, naudiņa jāpelnā ja, arī vai viņi tur bērniem pasakas stāstīs, tautasdziesmas dzied, es šaubos vai tur tiem bērniem ar kas.. kas vai krievu ģimenēs vai tur tās māmiņas tur īpaši daudz ko tur par tās krievu kultūras lietām tur... Nezinu, tagad mēs visi esam moderni palikuši.. Moderni un praktiski, jā.*

Tikai vienā intervijā no četrām, kas attiecināmas uz grupu ‘skolu vadība’, stāvoklis skolās akulturācijas jomā tiešā veidā tiek dēvēts par asimilāciju. *Drīzāk gan man liekas, ka tas ir asimilēšanās. Tas, ko es redzu skolā var jau būt, ka tas ir pavisam savādāk, bet nu skolā redzētais, jā. (..) viņi ir pieņēmuši mūsu kultūras tradīcijas, vismaz skolā tā tas ir bijis, viņi nav, teiksim tā, no tā vispārēja fona izkrituši ārā. Ja viņiem ir bijis kaut kas nepieņemams vai savādāks, nu nē. Viņi to ir pieņēmuši, akceptējuši sevi vismaz uz to brīdi, kamēr viņi ir skolā.*

Kā traucēklis integrācijas stratēģijai akulturācijas procesā tiek minēts arī skolotāju trūkums, kas būtu profesionāli sagatavoti šim darbam: *(..) un varbūt iemesls ir arī tāds, ka šajā jomā man nav spēcīgu skolotāju resursu, kas uzņemtos to visu organizēt.*

Humanitāro mācību priekšmetu (latviešu valoda/literatūra vai vēsture) skolotāji

Salīdzinot ar skolu vadības pārstāvjiem, humanitāro mācību priekšmetu skolotāju viedoklis par skolā notiekošajiem akulturācijas procesiem ir mazāk politkorekts. Iespējams, tas precīzāk atspoguļo skolotāju vidē valdošos uzskatus un viedokļus. Kopējā tendence – uzsvērt vairāku kultūru pārstāvju savstarpējās bagātināšanās iespējas, vairāku tautību skolēniem kopā mācoties – vienlaikus runājot par nelatviešu skolēnu asimilāciju latviskajā kultūras vidē: *Katrā ziņā var jau teikt to stereotipo variantu – katra kultūra mūs bagātina. Nenoliedzami, ka mēs no viņas varam kaut ko gūt. Bet*

mūsu apstākļos, ņemot Latvijas situāciju vērā, mums tomēr laikam tā prioritāte būtu pašiem savas kultūras saglabāšana, pašiem nepazust šai pasaulē, ļaujot tiem pārējiem. Bet lai mēs varbūt no tā neietekmētos.

“Pareizais” viedoklis izskan, bet tam bieži seko izteikumi par “vienīgo dzimteni”:
!..! no tā, ka, es jau teikšu to trafareto variantu, ka nenoliedzami, ka no katras tautas mēs varam kaut ko mācīties un gūt, un galu galā tas gala rezultāts, lai tā valsts veidotos un celtos; un tās bagātība un labklājība ir no katra indivīda ieguldījuma, neatkarīgi no tā, kas viņš ir. Tikai mūsu gadījumā, es kā nacionālists teikšu, lai viņš pieņem mūsu nevis pārākumu, absolūti nē, bet tas, ka šī tomēr ir Latvija.

Taču skolotāji apzinās, ka process, kas vairāk atgādina asimilāciju, nevis integrāciju, var nozīmēt zaudējumus, no nelatviešu skolēnu viedokļa raugoties. *Mēs nevaram likt tiem krievu jauniešiem just un dzīvot, un varbūt emocionāli mūsu tautas literatūru un folkloru uztvert tik dzīvīgi un jutīgi kā latviešiem. Man liekas, ka šie jaunieši kaut kādā mērā tiek...ka viņiem ir par maz tieši tādā krievu klasikas ziņā, daudz neapgūst, jo viņi daudz lasa trimdiniekus un mūsu domāšanas veidu iegūst. Bet tieši tādus krievu dižgarus viņi šeit apgūst mazāk nekā krievu skolā.*

Skolu tehniskie darbinieki

Intervētās skolu tehniskās darbinieces (sekretāres un komandante) norāda uz to, ka, latviešu skolā mācoties, nelatviešu skolnieki apgūst latviešu valodu, kultūru, bet novārtā bieži paliek dzimtā kultūra: *(..) ja bērns saprot, ka viņš dzīvo šajā valstī ja.. Un vajag to kultūru arī, ļoti daudz tajā skolā arī dažādu pasākumu ir. Gribot negribot, pa drusciņai viņi ir virzīti uz to kultūru arī. Bet sakarā ar to kaut kas no krievu kultūras pazūd arī. Nu tad vajag izvēlēties - vai nu vai.*

Pēdējais teikums citātā norāda uz skolas grūtībām īstenot integrācijas akulturācijas stratēģiju, tās vietā “apstākļu spiestā” veidā skolnieki asimilējas (viena no intervētajām bija arī vidusskolnieka māte): *(..) viņam jau problēmas ar lasīšanu... Viņš sakarā ar to, ka viņš lasa visu pilnīgi latviešu valodā, viņam tagad problēmas rakstīt, kaut ko pierakstīt vai lasīt krievu valodā... Viņš arī pat to saprot. Tad man bija šoks, kad viņš pasaka: “Mammu, man problēmas tur, man grūti būs nolikt krievu valodu”.*

Latviešu skolēni

Latviešu skolēni intervijās izteicās, ka integrācijas stratēģija skolā būtu optimālā, un minēja, kas atšķiras no šobrīd skolā notiekošā: *(..) kāds tiešām no citu tautību*

pārstāvjiem iepazīstinātu, ka kāds nāktu un teiktu, ka šīnī stundā viņš pastāstīs par sevi, par, pieņemsim, Krievijas kultūru vai kaut kā tā. Tas nav nekad bijis. Tad pārsvarā drīzāk iet tā sapludināšana. Bet man liekas, tas nav tā apzināti, tas ir tā iegājies.

Tiek norādīts arī uz iespējām, ko kontakts ar nelatviešiem sniedz valodas apguvē: *(..) tad reizēm gadās tā, ka es ar krievvalodīgajiem klasē sarunājos krieviski; tad viņi labo manas kļūdas, bet, kad mēs sarunājamies latviski, es laboju viņu kļūdas. Man tas ir tikai pozitīvi.*

Skolēni norāda arī uz asimilācijas tendencēm sabiedrībā kopumā, kas, viņuprāt, noteikti atstāj iespaidu arī uz citu tautību skolasbiedriem: *Es domāju, ka jā.. tā varētu būt, ka viņi vēlas būt latvieši - tomēr viņi dzīvo Latvijā, un viņiem gribot negribot tas ir jāpieņem. Viņiem ir jākļūst par latviešiem, apmēram jādzīvo kā latviešiem un tā. Tomēr it kā skaitās, tad kad viņi ieguvuši pilsonību, tautību.. tad it kā skaitās latvieši. Es domāju, ka viņiem jau nepatīktu, ja būtu tā, ka viņi būtu baigi atšķirti it kā – nu, lūk, tu esi krievs, mēs esam latvieši.*

Nelatviešu skolēni

Visi intervētie skolēni minēja, ka, mācoties latviešu skolā, zūd savas etniskās grupas tradīcijas.

(..) es vienmēr esmu mācījusies latviešu skolā, un es pieņemu to, kas ir latviešiem. Un piemēram, krieviem ir svētki “masļņica”, es, piemēram, tādus vispār nesvinu, jo tas ir it kā krieviem. Nu, ja es Krievijā dzīvotu, es noteikti svinētu, bet par cik es dzīvoju Latvijā, tad es pieņemu tos, kas ir Latvijā un svinu attiecīgajos datumos, piemēram, Ziemassvētkus – nevis 7. janvārī kā krieviem, bet tajā 25.–26. mēs svinam... Tā, kā latvieši.

(..) es mājās arī, mēs ģimenē runājam krieviski, bet es mammai atstāju zīmītes latviešu valodā, jo man vieglāk tā. Vai arī drukātiem burtiem, zīmēju, var teikt, tos vārdus. Es tā diezgan nemāku runāt krieviski. Man pat ir grūtāk runāt krieviski nekā latviski, jo daudz vārdus nezīnu.

Kā interpretēt teikto?

Nelatviešu skolēnu “izvēlētā”/“lietotā” akulturācijas stratēģija noteikti ir vērsta uz kontaktu uzturēšanu ar latviešu skolēniem – jautājums un neskaidribas ir saistībā ar to,

kāda ir izvēlētā stratēģijas daļa attiecībā pret savas kultūras un identitātes saglabāšanu. Spriežot pēc intervijām, daļa no nelatviešu skolēniem ir izvēlējusies asimilācijas stratēģiju, toties cita skolēnu daļa vēlas saglabāt savas dzimtās kultūras tradīcijas.

Latviešu skolēnu viedoklis pārsvarā, secinot no intervijām, sliecas uzskatīt integrāciju par optimālo stratēģiju, taču šajā gadījumā secinājumi nedrīkstētu būt pārāk tālejoši, jo to, kurus skolēnus būs iespējams intervēt, noteica katras skolas vadības pārstāvji. Būtu loģiski, ja viņi nepiedāvātu intervēt skolēnus, kuru viedoklis varētu būt prognozējams kā “politnekorekts” vai kā citādi atstātu par skolu sliktu iespaidu. Nav pamata domāt, ka intervēto skolēnu patiesais viedoklis varētu būt atšķirīgs no intervijās paustā, bet gan jādodomā, ka, iespējams, interviju organizācijas gaitā tika piedāvāts intervēt skolēnus, kas pārstāvēja noteiktu viedokli .

Humanitāro priekšmetu skolotāju atbildes uz interviju jautājumiem liekas problemātiskākas, tomēr aptaujas dati neliecina par lielām atšķirībām starp dažādu priekšmetu skolotājiem attieksmē pret minoritāšu lomu Latvijā vai arī “subjektīvā patriotisma” rādītājiem. Mainīgais lielums, kurš tieši norāda uz patriotismu, ir vecums (jo lielāks gadu skaits, jo lielāks patriotisms).

Intervijās radās iespaids, ka skolotāji domā par etniskajām un kultūras attiecībām kā par kaut ko stabilu, nemainīgu, iepriekšējo paaudžu laikā uzkrātā tālāk nodošānu. Jāņem vērā humanitāro mācību priekšmetu lielais skaits mācību programmā un šo mācību priekšmetu saturiskā saistība ar vairāku kultūru (etnisko grupu) mijiedarbību, tātad šo mācību priekšmetu skolotāju lielā ietekme skolā.

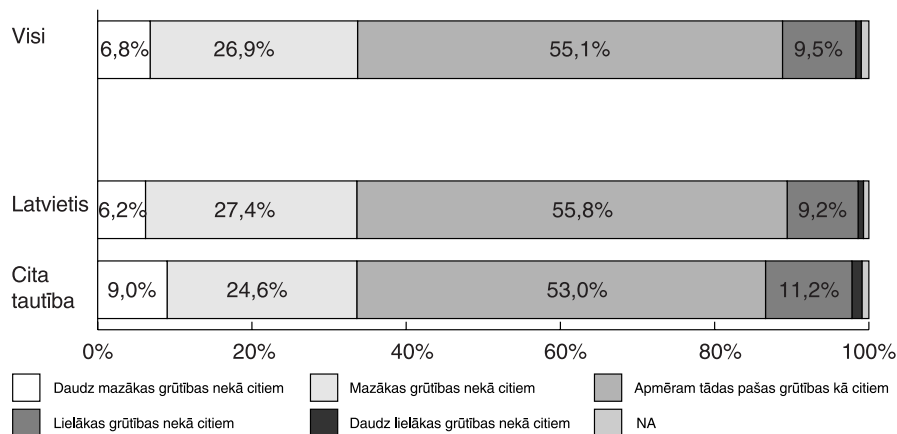
Skolu administrācijas pārstāvjiem, iespējams, ikdienas notikumu gūzmā pārāk bieži neiznāk padomāt par dažādu tautību skolēnu mijiedarbības veidiem un iespējamām rezultātiem. Varbūt tāpēc arī skolu vadības pārstāvju atbildes intervijās bija vairāk formālas, jo ikdienā kā svarīgāki risināmi saimnieciskie vai plānošanas jautājumi. Skolu vadību būtu iespējams uzskatīt par neizmantotu resursu, ņemot vērā tās noteicošo lomu skolu hierarhiskajā organizācijas kultūrā.

2.3. Skolēnu akadēmiskie panākumi

Aptaujātajiem skolēniem no divām dažādām dzimtās valodas grupām vidējā atzīme nedaudz atšķiras: skolēniem ar dzimto latviešu valodu tā ir 5,57 un skolēniem ar citu dzimto valodu – 5,81.

Kopumā aptaujas dati latviešu skolās neliecina par lielu atšķirību starp latviešu un nelatviešu skolēnu mācību problēmām un panākumiem. To var redzēt arī no skolēnu subjektīvā vērtējuma par saviem sasniegumiem mācībās:

**Respondentu vērtējums par saviem sasniegumiem mācībās kopumā (%)
(skolēnu aptaujas dati)**

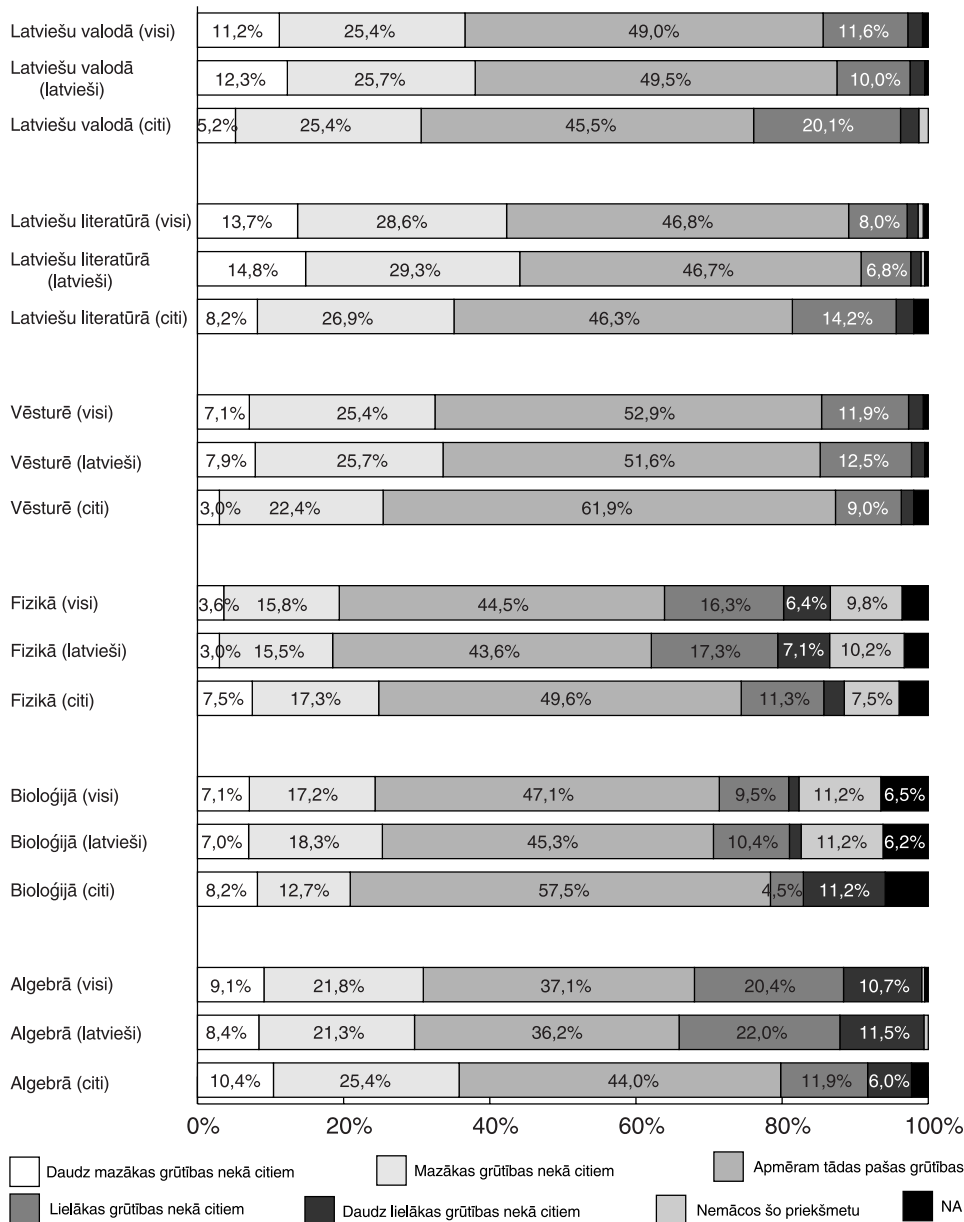
Interesants ir arī dažādu tautību skolēnu vērtējums par grūtībām dažos priekšmetos atsevišķi (sk. diagrammu 39. lpp.).

Kā var redzēt no diagrammas, nelatviešu skolēniem ir salīdzinoši vairāk grūtību latviešu valodā un literatūrā nekā latviešiem, tomēr kopumā šis atšķirības nav lielas (ap 10%), un dažos priekšmetos (algebra, fizika) citu tautību skolēni sajūt mazāk grūtību nekā viņu latviešu klasesbiedri.

Nevar runāt arī par pārejas uz latviešu skolu viennozīmīgu ietekmi uz mazākumtautību skolēnu akadēmiskajiem sasniegumiem. Šī ietekme atšķiras atkarībā no priekšmeta.

Saistība ar gadu, kad skolēns atnācis uz latviešu skolu, un atzīmi attiecīgajā priekšmetā ir tāda, ka atzīme mēdz būt zemāka tikai latviešu valodā un literatūrā – jo vēlāk skolēns pārgājis uz mācībām tikai latviski, jo “vājāks” viņš ir šajos priekšmetos. Toties algebrā un fizikā pastāv pretēja tendence – šajos priekšmetos labāk veicas tiem nelatviešu skolēniem, kas vēlāk atnākuši uz latviešu skolu.

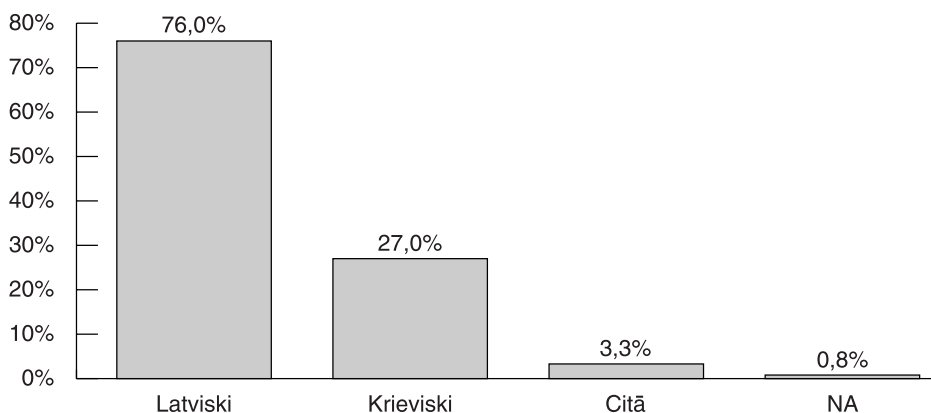
Respondentu uzskati par grūtībām mācību priekšmetos salīdzinājumā ar citiem klasesbiedriem (%) (skolēnu aptaujas dati)

2.4. Minoritātes skolēnu ģimene un motivācija

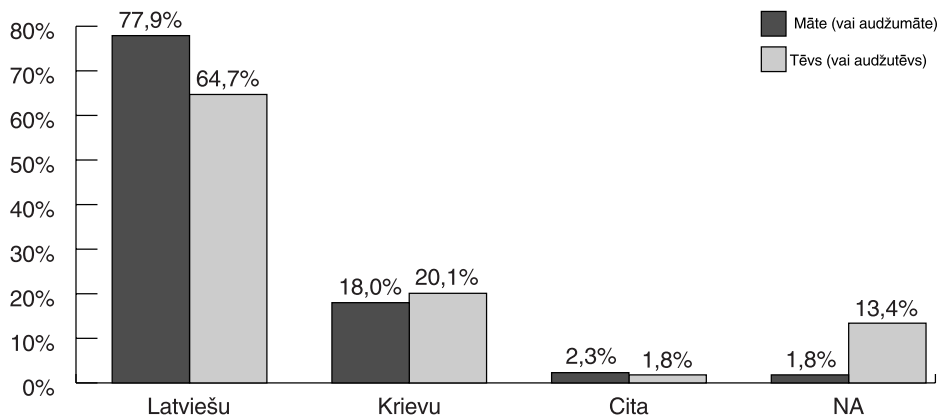
No visiem aptaujātajiem skolēniem 27 procentiem vecāki savā starpā sarunājas krieviski, un vēl 3,3 procentiem vecāki savā starpā sarunājas citā (ne latviešu un ne krievu) valodā.

Valoda, kādā parasti savā starpā sarunājas respondenta vecāki (%)
(skolēnu aptaujas dati)

No 18 līdz 20 procentiem aptaujāto skolēnu vecāku krievu valodu izmanto arī, runājot ar bērniem.

Valoda, kādu vecāki visbiežāk lieto, sarunājoties ar respondentu (%)
(skolēnu aptaujas dati)

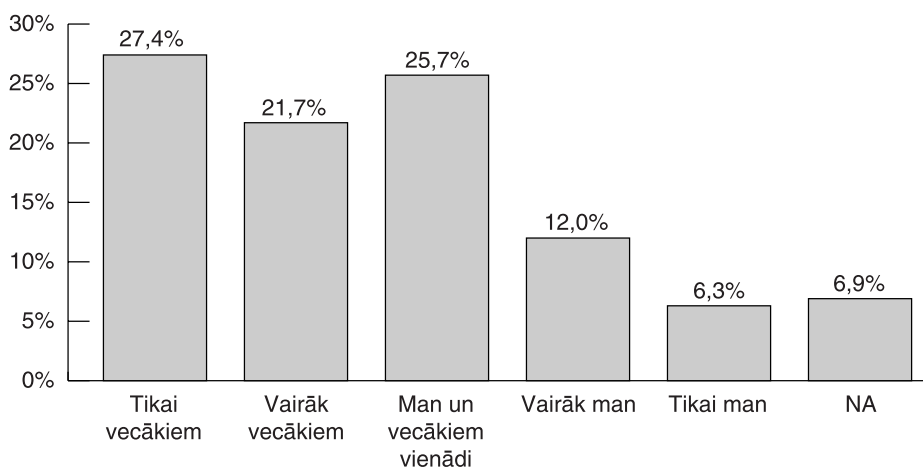

Lai nodrošinātu dažādības atzišanu un iekļaujošu vidi skolās, kur mācības notiek latviešu valodā, nepieciešams izzināt minoritātes skolēnu un viņu vecāku motivāciju, izvēloties skolu, kurā mācības notiek tikai tādā valodā, kas šiem bērniem nav

dzimtā. Nevar aprobežoties ar pieņēmumiem, ka *vecāki vēlas, lai viņu bērni integrētos Latvijas sabiedrībā*, vai, kā uzskata I. Druviete un M. Gavriļina, ka, *pakāpeniski realizējot valsts politiku, etniski jauktās ģimenes daudz biežāk izvēlas latviešu valodu par savu bērnu mācībvalodu* (Druviete un Gavriļina, 2003). Individuālās izvēles pamatā parasti ir vairāki apsvērumi jeb “individuālā stratēģija”, kas izriet no individu un ģimeņu izpratnes par savām interesēm jeb labumu, nevis no valsts politikas.

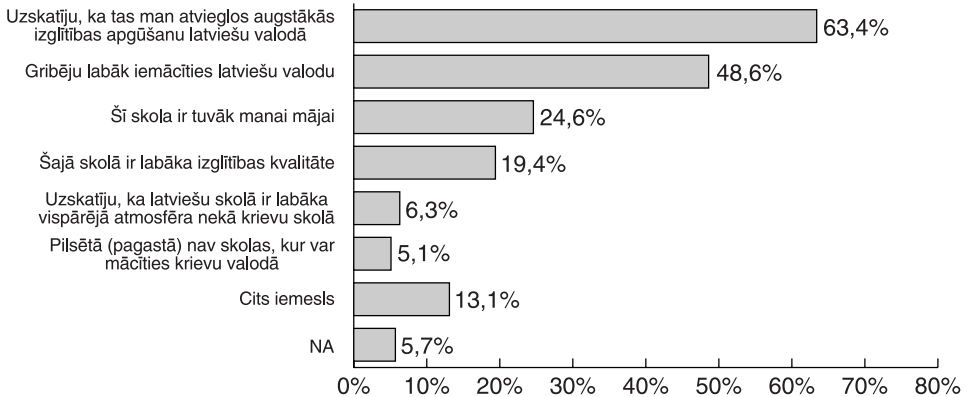
Kā liecina minoritātes skolēnu aptaujas dati, lēmumu izvēlēties skolu ar latviešu mācībvalodu dažādos gadījumos ietekmēja gan vecāku, gan pašu skolēnu izvēle, tomēr vecāku iniciatīva un ietekme ir nozīmīgāks faktors. Viena ceturtdaļa visu aptaujāto minoritātes skolēnu norāda, ka viņiem un viņu vecākiem bijusi vienāda ietekme uz lēmumu mācīties latviešu skolā. Tikai 6,3 % no minoritātes skolēniem pieņēmuši lēmumu mācīties latviešu skolā pilnīgi patstāvīgi. Interpretējot šos datus, jāņem vērā, ka daudzi no aptaujātajiem minoritāšu skolēniem latviešu skolā mācās jau no sākumskolas, tātad nav pamata domāt, ka šie skolēni lēmumu mācīties latviešu skolā būtu varējuši pieņemt paši.

Ietekme uz lēmumu, ka respondents mācīsies skolā ar latviešu mācību valodu (%) (skolēnu aptaujas dati)

Arī iemesli, kāpēc izraudzīta latviešu skola, var būt ļoti dažādi, un dominējošs starp tiem ir uzskats, ka tas atvieglos izglītības apgušanu latviešu valodā. Ir svarīgi, ka starp skolēniem, kas nosauca latviešu valodas apguvi par svarīgu mērķi, izvēloties latviešu skolu, dominē viedoklis, ka tas nepieciešams, lai turpinātu mācības augstskolā – tātad, lai eventuāli iekļautos darba tirgū (63,4%). Latviešu valodu kā iemeslu *per se* nosauca salīdzinoši mazāks procents minoritāšu skolēnu (48,6%). Ir svarīgi ņemt vērā šo aspektu, jo tas, iespējams, norāda uz integrācijas pragmatisko pamatu.

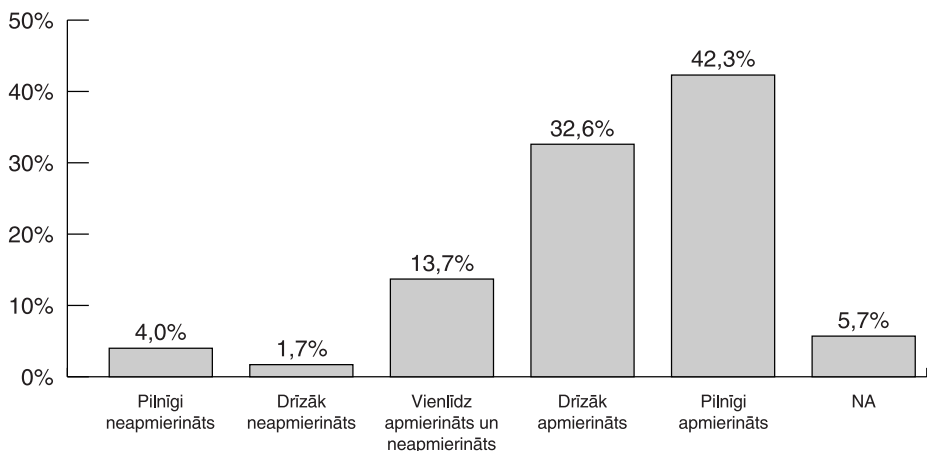
Iemesli, kāpēc ticis pieņemts lēmums mācīties skolā ar latviešu mācību valodu (%) (skolēnu aptaujas dati)

Tomēr arī skolas ģeogrāfiskajam izvietojumam ir diezgan liela loma: 24% aptaujāto minoritāšu skolēnu par svarīgu iemeslu uzskata to, ka šī skola ir tuvāk viņu mājām, un 5,1% norāda, ka pilsētā (pagastā) nav skolas, kur mācīties krievu valodā. Izglītības kvalitāte konkrētajā izraudzītajā skolā izrādās salīdzinoši mazsvarīgs iemesls – tikai 19,4% minoritātes skolēnu atzina to par svarīgu. Tāpēc varam secināt, ka svarīgākais iemesls, kas liek izvēlēties latviešu skolu, ir tieši latviešu valodas apguve, un otrs svarīgākais – skolas ģeogrāfiskais izvietojums, kamēr izglītības kvalitāte ir tikai trešajā vietā.

Vairums skolēnu, kas izvēlējās (vai viņu vecāki izvēlējās) skolu ar latviešu mācību valodu, ir apmierināti ar šīs izvēles sekām:

Apmierinātība ar lēmumu mācīties skolā ar latviešu mācību valodu (%) (skolēnu aptaujas dati)

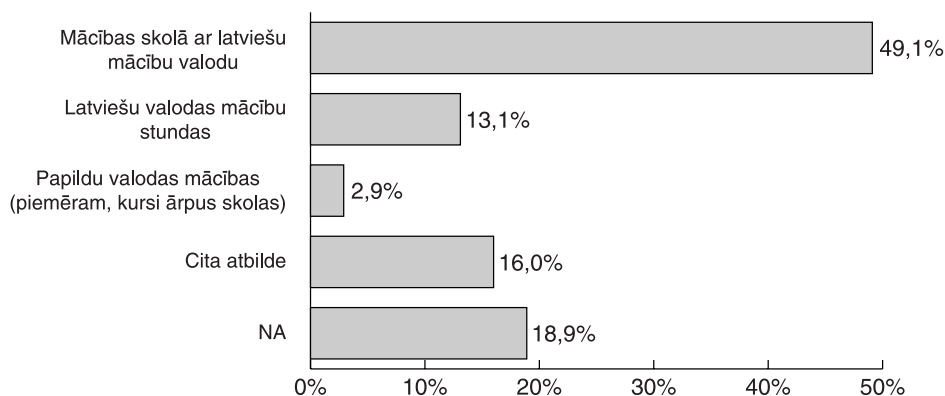

Pilnīgi neapmierināti ar latviešu skolas izvēli ir tikai 5,7% no minoritāšu skolēniem, un vēl 5,7% nesniedza atbildi uz šo jautājumu. Tas liecina, ka neapmierinātības procents ir samērā mazs.

2.5. Latviešu valodas apguve un faktori, kas to sekmē

Ņemot vērā, ka latviešu valodas apguve ir galvenais faktors, kura dēļ nelatviešu skolēni vai viņu vecāki izvēlas skolas ar latviešu mācībvalodu, ir svarīgi izvērtēt, kuri faktori, pēc pašu skolēnu domām, visvairāk sekmē latviešu valodas prasmes uzlabošanu.

Uzskati par faktoru, kas visvairāk palīdzējis uzlabot latviešu valodas zināšanas (%) (skolēnu aptaujas dati)

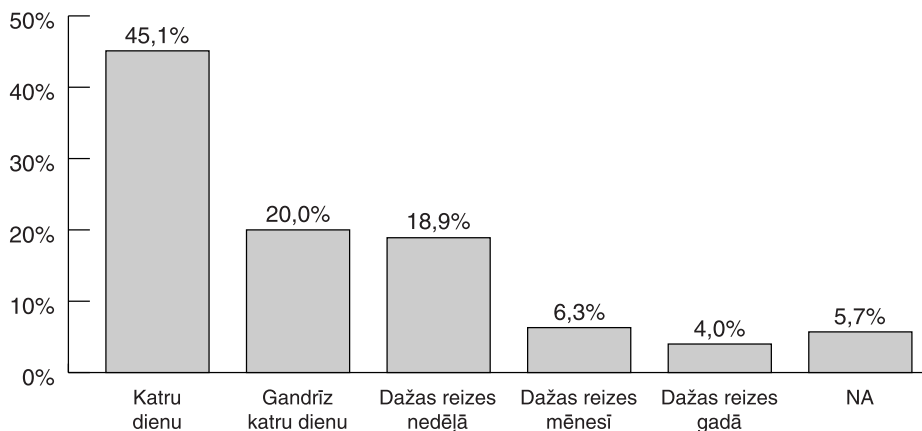
Pēc aptaujāto nelatviešu skolēnu domām, svarīgākais faktors ir tieši mācības skolā ar latviešu mācībvalodu – tātad, valodas vide mācību iestādē un izglītības procesā. Taču salīdzinoši zemu skolēni vērtē latviešu valodas stundu ietekmi – tikai 13,1% aptaujāto minoritātes skolēnu nosauca to par svarīgāko faktoru, kas palīdzējis uzlabot latviešu valodas zināšanas.

Ārpus skolas latviešu valodu katru dienu lieto tikai 45% no aptaujātajiem nelatviešu skolēniem, un vēl 20% – gandrīz katru dienu. Ap 10% to dara ļoti reti.

Jāņem vērā, ka tas, kurā klasē skolēns atnācis uz latviešu skolu, maz ietekmē to, vai skolēnam ir lielākas grūtības latviešu valodā nekā citiem – jo agrāk skolēns uzsācis mācības latviski, jo mazāk grūtību viņš sajūt. **Vēlākai atnākšanai uz latviešu skolu latviešu valodā un literatūrā ir negatīva korelācija, kas izpaužas sekmju novērtējumā.**

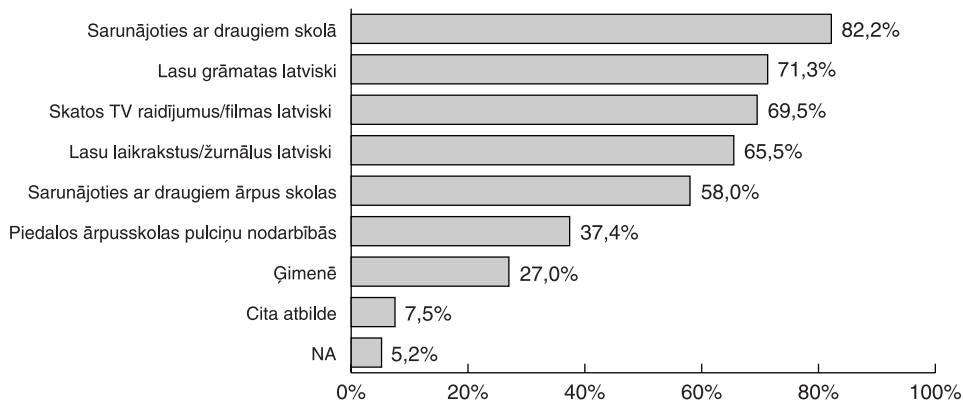
Ir svarīgi saprast, cik liela ietekme uz latviešu valodas veiksmīgo apguvi ir pašai valodas videi, kā arī grāmatu lasīšanai un medijiem.

Latviešu valodas lietošanas biežums ārpus skolas (%)
(skolēnu aptaujas dati)

Situācijas, kurās nelatviešu skolēni lieto latviešu valodu, ir ļoti dažādas, bet dominē valodas lietojums saziņā ar skolas draugiem, klasesbiedriem.

Latviešu valodas lietošanas raksturojums (%)
(skolēnu aptaujas dati)

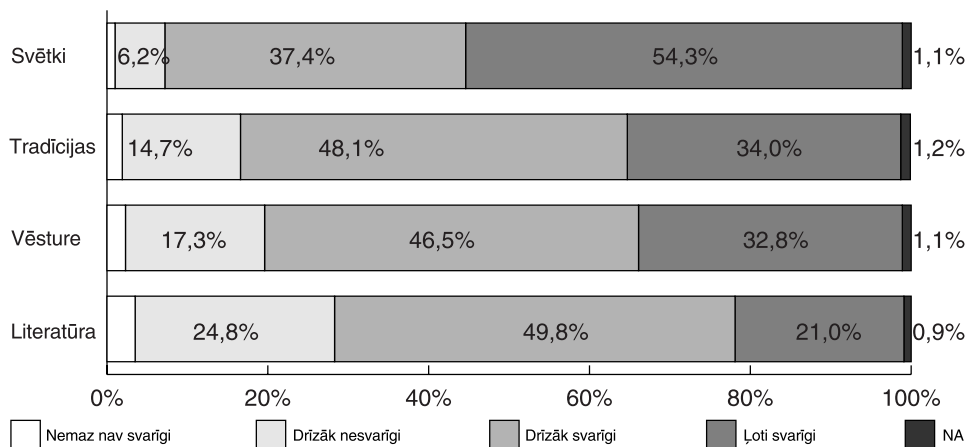
Pētījuma dati liecina, ka grāmatu lasīšanai latviešu valodā ir pozitīva ietekme uz skolēna, kura dzimtā valoda ir krievu, zināšanām; tā ietekmē vidojo atzīmi

latviešu valodā (korelācija 0,393, Sig. 0,000). Lielākā daļa minoritāšu skolēnu latviešu skolās arī grāmatas lasa latviski (71,3 %), skatās TV raidījumus un filmas latviski (69,5 %), un lasa žurnālus un laikrakstus latviski (69,5 %).

2.6. Kultūras vide un skolēnu intereses: latviešu skolas vidusskolas klases

Lai labāk saprastu, kāda kultūras vide ir latviešu skolu vidusskolas klasēs, svarīgi saprast, kā paši skolēni saprot kultūras būtību un kāda ir viņu ikdienas izvēle (populārā, jaunatnes) kultūrā. Šajā gadījumā vārds ‘kultūra’ nav jāsaprot tikai kā tradicionālā kultūra jeb netveramā ‘mentalitāte’, bet gan kā interešu, prakses un orientāciju kopums.

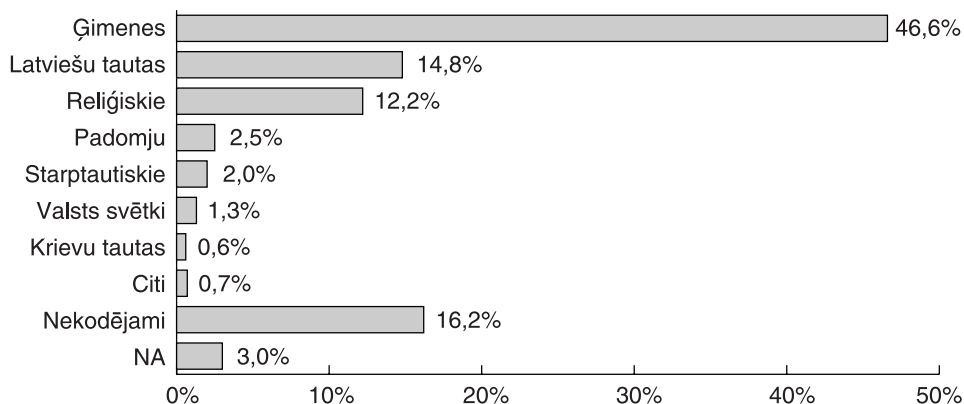
Kultūras aspektu nozīmīgums respondentam (%)
(skolēnu aptaujas dati)

Kā var redzēt no diagrammas, vairākums aptaujāto skolēnu uzskata, ka svētki un tradīcijas ir kultūras svarīgākie aspekti, bet literatūrai ir salīdzinoši mazāka nozīme. To var skaidrot ar tradicionālās tautas kultūras (nevis ‘augstās’ kultūras) centrālo lomu kultūras interpretācijā, kas dominē Latvijas kultūras un izglītības politikā, īpaši jautājumos, kuri saistīti ar identitāti.

Ņemot vērā svētku kā kultūras nozīmīgākā aspekta lomu skolēnu atbildēs, ir svarīgi redzēt, kurus svētkus svin skolēni, un vai tam ir saistība ar skolēnu tautību. Jautājums par svētkiem, kurus skolēni svin, bija atvērts, un pēc tam atbildes tika kodētas atbilstoši šādām kategorijām:

Skolēnu svinētie svētki (%) (skolēnu aptaujas dati)

Sadalot skolēnu atbildes par svinamiem svētkiem pēc skolēnu norādītās tautības, iegūstam šādu rezultātu:

Svētki, kurus svin skolēni (skolēnu atbildes procentos)

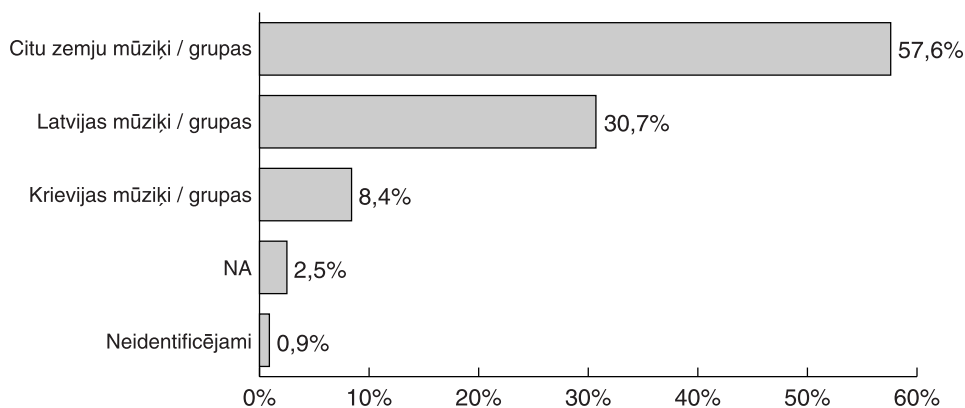
	Latvietis	Krievs	Cita tautība	Vairākas atbildes
Reliģiskie	11,87	12,18	18,75	9,09
Padomju	1,21	4,80	5,00	
Latviešu tautas	14,83	11,81	12,50	27,27
Krievu tautas	0,39	2,58		
Valsts svētki	0,92	0,37		
Starptautiskie	1,07	0,74	1,25	
Ģimenes	47,38	55,72	48,75	45,45
Citi	0,48		1,25	
Dubulta kategorija	19,09	9,59	11,25	
Neskaidri	2,76	2,21	1,25	18,18

No tabulas varam redzēt, ka skolēnu procents, kas svin latviešu tautas svētkus, ir diezgan līdzīgs starp skolēniem, kas uzskata sevi par latviešiem (14,83%), un skolēniem, kas norāda 'citu' (ne latviešu un ne krievu) tautību (12,50%), un ir tikai nedaudz mazāks starp skolēniem, kas uzskata sevi par krieviem (11,81 %). Latviešu

svētkus kā vienu no atbildēm nosauca arī daudzi skolēni, kas, atbildot uz jautājumu par svētkiem, izvēlējās vairākas kategorijas. Visās grupās ļoti neliels skolēnu skaits norādīja, ka svin valsts svētkus (piemēram, 18. novembri). Populārākie starp visām grupām ir ģimenes svētki.

Atbildot uz jautājumu par mīļākajiem mūziķiem un popgrupām, skolēni pārsvarā izvēlējās rietumu mūziķus, bet arī Latvijas mūziķi ir populāri.

Skolēnu mīļākie mūziķi, grupas (%) (skolēnu aptaujas dati)

Krievijas mūziķi ir populārāki starp krievu tautības skolēniem, kā varam redzēt no tabulas, kur dažādu tautību skolēnu atbildes grupētas atsevišķi. Tomēr **populārākās starp visu tautību skolēniem ir rietumu valstu mūzikas grupas:**

Mīļākie mūziķi/grupas – izcelsmes valsts (skolēnu atbildes procentos)

	Latvietis	Krievs	Cita tautība	Vairākas atbildes
Latvija	25,22	12,02	27,16	68,75
Krievija	7,59	26,74	16,05	
Citas zemes	67,19	61,24	56,79	31,25

Apkopojot skolēnu atbildes par kultūru, svētkiem un mīļākajiem mūziķiem, varam secināt, ka, kamēr skolēnu priekšstatus par tradicionālās kultūras vērtībām ietekmē valsts izglītības sistēma, ikdienas dzīvē viņu izvēli vairāk ietekmē ģimenes un draugu vide un globālā popkultūra, un tas bija paredzams rezultāts.

SECINĀJUMI

Apkopojot pētījuma datus, var izdarīt šādus svarīgākos secinājumus, kuriem var būt ietekme uz Latvijas izglītības un integrācijas politikas mērķiem:

1. Kopumā mazākumtautību skolēnu stāvokli latviešu skolu vidusskolas klasēs var vērtēt kā labu, jo viņu akadēmisko panākumu rādītāji (vidējā atzīme) un subjektīvās labklājības rādītāji (psiholoģiskā labsajūta) kopumā ir līdzīgi viņu latviešu klasesbiedru līmenim, un atsevišķos gadījumos (vidējā atzīme) ir pat nedaudz augstāka.
2. Starp jomām, kas iezīmējās (daļēji) kā “problēmas”, skolotāju un skolēnu intervijās svarīgākais ir atšķirīgs latviešu valodas prasmes līmenis. Tas prasa papildu pūliņus gan no skolēniem, gan no skolotājiem. Šis papildu darbs tiek organizēts dažādos veidos:
 - 1) darbs grupās stundas laikā (diferencēta pieeja);
 - 2) papildu atbalsts stundas laikā skolēniem, kuru valodas prasme ir vājāka;
 - 3) papildu valodas stundas (kā “konsultācijas”).

Pagaidām nepastāv sistemātiska pieeja šīs problēmas risināšanai starpskolu līmenī. Nevar arī pateikt, vai katras skolas līmenī pieeja šai problēmai ir konsekventa, vai arī tā ir atstāta uz katra skolotāja sirdsapziņas.

3. Pētījuma dati liecina, ka grāmatu lasīšanai latviešu valodā ir pozitīva ietekme uz latviešu valodas apguvi: jo biežāk mazākumtautību skolēni lasa grāmatas latviešu valodā, jo labāka viņu vidējā atzīme latviešu valodā.
4. Jo agrāk skolēni uzsāk mācības latviešu skolā, jo mazāk grūtību viņi sajūt latviešu valodā, tomēr jāņem vērā, ka agrai atnākšanai uz latviešu skolu nav vienādi pozitīva ietekme uz atzīmēm visos priekšmetos: tā, algebrā un fizikā labākas atzīmes ir skolēniem, kas vēlāk atnākuši uz latviešu skolu.
5. Starp skolēniem, kas nosauca latviešu valodas apguvi kā svarīgu mērķi, izvēloties latviešu skolu, dominē viedoklis, ka tas ir nepieciešams, lai turpinātu izglītību augstākajā mācību iestādē – tātad, lai eventuāli iekļautos darba tirgū (63,4%). Latviešu valodu kā iemeslu *per se* nosauca salīdzinoši mazāks procenta minoritātes skolēnu (48,6%). Ir svarīgi ņemt vērā šo aspektu, jo tas, iespējams, norāda uz integrācijas pragmatisko pamatu.
6. Latviešu skolu skolotāji ne vienmēr jūtas sagatavoti situācijai, kad skolā ienāk mazākumtautību bērni. Aptaujātie skolotāji savu kompetenci un prasmes darbā

ar nelatviešu skolēniem kopumā vērtē kā viduvējas, kā tādas, kuras būtu iespējams uzlabot.

7. No visiem aptaujātajiem latviešu skolu skolotājiem 80,6% nav speciālās profesionālās sagatavotības latviešu valodas kā otrās valodas pasniegšanai skolā (kursaugstskolā, tālākizglītības kursu diploms vai licība). Šis ir valsts izglītības politikas rezultāts, kad speciālā sagatavotība LAT2 (latviešu valodas kā otrās valodas) jomā tika sistemātiski prasīta tikai mazākumtautību skolu skolotājiem. Skolotāju nesagatavotības negatīvā ietekme uz izglītības kvalitāti latviešu skolās var pasliktināties, ja skolās ienāks lielāks lingvistiskās minoritātes skolēnu skaits vai arī ja Latvijas darba tirgū ienāks jauni imigranti no citām valstīm un viņu bērni atnāks uz latviešu skolām.
8. Skolotāji bieži redz problēmu tajā, ka klase nav etniski vai lingvistiski viendabīga. Starp skolotāju pašnosauktajām problēmām, strādājot ar nelatviešu bērniem, ir bērna valoda/attieksme – tātad, pati lingvistiskā vai kultūras atšķirība tiek uztverta kā problemātiska. Šis priekšstats nesakrīt ar pētījumā iegūtajiem rezultātiem – latviešu valodā un literatūrā atšķirība starp latviešu un nelatviešu skolēniem vidējās atzīmes līmenī nav liela, un kultūras izvēles ziņā (svinamie svētki, mīļākās popgrupas un dziedātāji, grāmatu un avīžu lasīšana) nepastāv liela atšķirība starp mazākumtautību un latviešu skolēniem latviešu skolās.

Taču starp iespējamiem risinājumiem skolotāji visbiežāk nosauc mācību organizāciju/metodes – tātad, viņi redz problēmu risinājumu izglītības sistēmā.

9. Skolēni latviešu skolās, neatkarīgi no tautības, pārsvarā klausās vienus un tos pašus (rietumu) populārās mūzikas izpildītājus un svin tos pašus svētkus (ģimenes svētkus, reliģiskus un latviešu tautas svētkus). Minoritātes skolēni latviešu skolās pārsvarā daudz runā un lasa latviski arī ārpus skolas. Līdz ar to daļas skolotāju apgalvojumi par lielu kultūru atšķirību vismaz daļēji balstās uz pašu skolotāju priekšstatiem par to, “kā ir”.

IETEIKUMI

I. Integrācijas politika vispārējās vidējās izglītības sistēmā

Pētījuma rezultāti liecina, ka nelatviešu skolēni var veiksmīgi iekļauties latviešu skolas vidē, un iekļaušanās rezultātā viņu panākumi mācībās nav sliktāki kā viņu latviešu klasesbiedriem. **Mazākumtautību skolēnu ienākšana skolās, kur tradicionāli mācījušies gandrīz vienīgi skolēni no latviešu ģimenēm, ir pozitīva tendence, kas var**

sekmēt sabiedrības integrāciju, un valstij būtu jāveicina šī tendence, līdztekus atstājot iespēju skolēniem un viņu vecākiem izvēlēties arī skolas, kas isteno mazākumtautību izglītības programmas.

Ņemot vērā vajadzību pakāpeniski pārvarēt Latvijas skolu etnisko nošķirtību, kas palikusi no padomju laikiem, ir nepieciešams plašāk informēt mazākumtautību vecākus par iespējam apgūt vispārējo vidējo izglītību latviešu skolās un par izglītības vidi šajās skolās.

Aptaujas dati rāda, ka latviešu skolas izvēles motivācija nelatviešu skolēniem un viņu ģimenēm ir pārsvarā saistīta ar vēlmi labāk iekļauties augstākās izglītības apgūšanā un eventuāli – darba tirgū. Valsts politikai attiecībā uz nelatviešu jauniešu integrāciju būtu jāņem vērā pragmatisko interešu loma šajā mērķa grupā un būtu jāizvairās no afektīvas (emocionālās) integrācijas izpratnes uzspiešanas mazākumtautību jauniešiem.

Pozitīva loma ir neformālam integrācijas procesam skolā –, kā var redzēt no pētījuma rezultātiem, kopumā minoritātes skolēniem subjektīvās labklājības līmenis nav zemāks kā viņu latviešu klasesbiedriem, viņi pārsvarā klausās līdzīgus mūziķus un svin līdzīgus svētkus. Nepieciešams uzsvērt neformālas, nehierarhiskas un uz sadarbību vērstas metodes integrācijas mērķu sasniegšanā, veicinot dažādu etnisku grupu jauniešu sadarbību skolā un ārpus tās, un izvairīties no autoritārām, hierarhiskām “patriotiskās audzināšanas” metodēm.

II. Latviešu valodas apguve mazākumtautību bērniem latviešu skolās

Nepieciešams izstrādāt konsekventu pieeju latviešu valodas līmeņa uzlabošanai mazākumtautību skolēniem latviešu skolās, jo pašreizējā *ad hoc* pieeja var radīt neviennozīmīgu ietekmi uz skolēnu ar citu dzimto valodu integrāciju latviešu skolās. Situāciju var uzlabot, veidojot metodiskās vadlinijas darbam ar latviešu valodu jauktajās klasēs un uzlabojot latviešu skolu skolotāju sagatavotību LAT2 jomā. Šādu metodisko vadliniju izstrādi varētu uzņemt Izglītības satura un eksamināciju centrs sadarbībā ar Latviešu valodas apguves valsts aģentūras speciālistiem.

Pilsētu un rajonu izglītības pārvaldēm ir nepieciešams sekot situācijai ar pieprasījumu/piedāvājumu LAT2 metodiskās sagatavotības jomā skolās ar latviešu mācībvalodu. Situācijās, kad rajonā vai pilsētā ir skolas, kur mācības notiek latviešu valodā, bet ir daudz skolēnu, kuru dzimtā valoda nav latviešu, ir nepieciešams piedāvāt šo skolu priekšmetu skolotājiem apgūt latviešu valodas kā otrās valodas pasniegšanas pamatus, lai skolas varētu nodrošināt pienācīgu izglītības līmeni visiem skolēniem.

III. Skolotāju profesionālā sagatavotība

Skolotāju profesionālā sagatavotība darbam ar etniski un lingvistiski neviendabīgu klasi ir mazākumtautību jauniešu integrācijas latviešu skolās vajākais posms. Daļa skolotāju ir noskaņoti konstruktīvi un nesaskata problēmu skolēnu mērķa grupas daudzveidībā, bet daļai nelatviešu skolēnu klātbūtne ir problēma. Līdz ar to ir nepieciešams veicināt skolotāju izpratni par kultūru dažādību kā mūsdienu sabiedrības neatņemamu elementu un stiprināt skolotāju metodisku sagatavotību darbam ar skolēniem, kuru dzimtā valoda nav latviešu.

Šo mērķu sasniegšanai būtu nepieciešams:

1. Veicināt latviešu skolu skolotāju tālākizglītību latviešu valodas kā otrās valodas (LAT2) jomā. Nepieciešams veicināt pieprasījumu pēc LAT2 metodikas kursiem starp latviešu skolu skolotājiem un uzlabot pastāvošo piedāvājumu, nepieciešamības gadījumā piešķirot papildu finansējumu Latviešu valodas apguves Valsts aģentūrai, lai uzņemtu lielāku skolotāju skaitu LAT2 metodikas kursos.
2. Veicināt starpkultūru izglītības kursu apmeklēšanu. Daļas skolotāju uztraukums par kultūras un valodas atšķirībām kā problēmu liecina par viņu vāju sagatavotību darbam kultūras dažādības apstākļos. Pašlaik Latvijā nav daudz vietu, kur skolotāji var apgūt starpkultūru izglītības pamatus (piemēram, Liepājas pedagoģijas akadēmija, Izglītības attīstības centrs Rīgā), bet arī pieprasījums no latviešu skolām nav liels. Pieaugot pieprasījumam, pieaugs arī attiecīgo kursu piedāvājums.

Nepieciešams arī turpināt diskusijas sabiedrībā par integrācijas mērķiem un stratēģiju izglītībā. Kopš 2004. gada pārmaiņām šajā jomā iestājās zināms klusums, kas atspoguļojās arī faktā, ka izglītības politikas iestādes praktiski pārtrauca informēt sabiedrību par integrācijas procesu gaitu skolā un par pastāvošajām grūtībām. Nepieciešams turpināt pārmaiņas izglītībā, kas vērstas uz etniskās plaisas pārvarēšanu, un īpaši svarīgs šajā jomā ir darbs ar latviešu skolu, kā vietu, kur arī norit integrācijas procesi.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS SARAKSTS

Amir, Y. and S. Sharan (eds). *School Desegregation: Cross-cultural Perspectives*, Lawrence Erlbaum: Hillsdale, 1984.

Berry, J. W. (1980). Acculturation as varieties of adaptation. In: A. Padilla (ed.), *Acculturation: Theory, Models and some New Findings*, (pp. 9–25). Boulder: Westview.

Berry, J. W., Kim, U. and Boski, P. (1987). Acculturation and psychological adaptation. In: Y. Y. Kim and W. B. Gudykunst (eds). *Current Studies in Cross-Cultural Adaptation*, (pp. 29–44). London: Sage.

I. Druvieta, M. Gavriļina. *Minoritātes bērni latviešu mācībvalodas skolās*. Puse, 2003.

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 57, No. 6, 1069–1081.

Stave, S. A. *Achieving Racial balance. Case Studies of Contemporary School Desegregation*, Contributions to the Study of Education, Number 65, 1995.